

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
средняя общеобразовательная школа села Комсомольск
муниципального района Учалинский район Республики Башкортостан

Рассмотрено:
руководитель ШМО
 Бахтиярова Г.Х.
Протокол № 1
от «28» августа 2025г.

Согласовано:
зам.директора по УВР

Гайсин А.Ш.
«28» августа 2025г.

Утверждаю
директор МБОУ СОШ
с.Комсомольск
Г.З.В.
Протокол № 135
«1» сентября 2025г.

Рабочая программа

По предмету родная (башкирская) литература

Классы 5-11

Учебный год 2025- 2026

Учитель Бахтиярова Г. Х., Рахматуллина А.Н.

Аңлатма.

5 класс.

5-се класта туған (башкорт) әзәбиәте дәресе азнаға 2 сәғәт, йылына 68 сәғәт укытыла.

Дөйөм белем биреүсе Комсомольск урта мәктәптәһендә туған (башкорт) әзәбиәте дәресен өйрәнәү укыусыларзың шәхси, метапредмет һәм предмет һөзөмтәләренә өлгәшеүенә йүнәлтелгән.

Шәхси һөзөмтәләр

Туған (башкорт) әзәбиәте дәресен өйрәнәү һөзөмтәһендә 5-се класта укыусыларза түбәндәге шәхси һөзөмтәләр формалаша:

илһөйәрлек тәрбиәһе биреү:

-әхлаки һайлау шарттарында әхлаки киммәттәргә һәм нормаларға иһәп тотуу;

-кылык эземтәләрен аңлаузы иһәпкә алып, үзәндең тәртибендә, телмәрендә, шулай ук башка кешеләрзәң тәртибен һәм кылыктарын әхлаки һәм хокуки нормалар карашынан баһаларға әзер булыу;

-асоциаль эштәрзә әүзем кабул итмәү;

-шәхси һәм йәмәғәт киңлегә шарттарында шәхестәң азатлығы һәм яуаплылығы;

5-се класта Туған (башкорт) әзәбиәте дәресен өйрәнәү һөзөмтәһендә бала түбәндәге универсаль танып белеүшмәкәрлегенә әйә була:

төп логик эшмәкәрлек:

-тикшерелгән факттарза, мәғлүмәттәрзә һәм күзәтеүзәрзә законлылыктарзы һәм каршылыктарзы асыклау;

-куйылған укыу бурысын хәл итеү өсөн кәрәкле мәғлүмәттең дефицитын асыклау;

-әзәби процестарзы тикшергәндә сәбәп-эземтә бәйләнештәрен асыклау; дедуктив һәм индуктив, окшашлык буйынса һығымталарзы файзаланып, йомғак яһау, үз-ара бәйләнештәр тураһында фараздар төзөү;

-төрлө типтағы текстар, төрлө тел берәмектәре менән эшләгәндә варианттарзы сағыштырып, оптималь вариантты билдәләп укыу бурысын хәл итеүеуеуын үзаллы һайлау;

төп тикшеренеү эшмәкәрлегә:

-хәлдәң реаль һәм күңелгә ятышлы торошо араһындағы тап килмәүзә теркәгән

-үзәндең фекерзәң һәм башкаларзың фекерзәренәң дөрөслөгө тураһында фараздар әзерләү, позицияңды, фекерәңдә дәлилләү;

мәғлүмәт менән эшләү:

- тәкдим ителгән укыу бурысын һәм бирелгән критерийзарзы иһәпкә алып, мәғлүмәт эзләгәндә һәм һайлап алғанда төрлө алымдарзы, коралдарзы һәм һораузарзы кулланыу;

-текст, таблица, схемаларза күрһәтелгән мәғлүмәтте һайлап алыу, анализлау, интерпретациялау, дөйөмләштәреү һәм системалаштырыу;

-тексты баһалау, унда булған мәғлүмәтте дөрөскулланыу һәм үзләштәреү йәһәтенән укыу мәсьәләләрен хәл итеү максатында төрлө аудирование һәм укыу төрзәрен файзаланыу;

-куйылған максаттарзы иһәпкә алып, бер йәки бер нисә сығанактан мәғлүмәт алыу, дөйөмләштәреү һәм системалаштырыу өсөн мәғәнәле укыузы кулланыу;

-төрлө мәғлүмәт сығанактарында окшаш аргументтар (бер үк идеяны раслаған йәки кире каккан, версияны) табу;

-мәғлүмәтте хәтерзә калдырыу һәм системалаштырыу.

5-се класта Туған (башкорт) әзәбиәте дәресен өйрәнәү һөзөмтәһендә бала түбәндәге коммуникатив универсаль укыу эшмәкәрлегенә әйә була:

аралашыу:

-фекерзәр кабул итергә һәм уларзы формалаштырырға, аралашыу шарттарына һәм максаттарына ярашлы хис-тойғоларзы белдерәреү; диалогтарза һәм дискуссияларза, телдән монологик телмәрзә үзәндә (үзәндең фекерәңдә) белдерәү;

-вербаль булмаған аралашыу сараларын асыклау, социаль билдәләрзәң әһәмиәтен аңлау;

-бәхәсле хәлдәрзәң тәүшарттарын белеү һәм асыклау, конфликттарзы йомшартыу, һөйләшеүзәр алып барыу;

-башкаларзың ниәттәрен аңлау, әңгәмәсегә ихтирамлы карау һәм дөрөс формала каршы төшөү;

-диалог/фекер алышыу барышында тикшерелгән тема буйынса һораузар биреү һәм мәсьәләләрзә хәл итеүгә йүнәлтелгән идеяларзы әйтеү һәм аралашыу теләген һаклау;

-үз фекерзәрендә башка диалогта катнашыусылардың фекерзәре менән сағыштырыу, позициялардың айырманын һәм окшашлыгын асыклау;

-үткәрелгән анализ, тикшерев, проект һөзөмтәләрен асык күрһәтеү;

-презентация максатын һәм аудиторияның үзенсәлектәрен иһәпкә алып, сығыш форматын үзаллы һайлау һәм уға ярашлы, иллюстрация материалын файзаланып, телдән һәм язма текстар төзөү;

5-се класта Туған (башкорт) әзәбиәте дәрәсен өйрәнөү һөзөмтәһендә укыусы түбәндәге регулятив (көйләүсе) универсаль укыуәшмәкәрлегенә әйә була:

үз-үзен ойоштору:

-хәл итеү өсөн укыузағы һәм тормоштағы проблемаларзы асыклау;

-караарзар кабул итеүең төрлө юлдарын әзләү (шәхси, төркөмдә караар кабул итеү, төркөм менән караар кабул итеү);

-бурысты (йәки уның бер өлөшөн) хәл итеү алгоритмын үзаллы төзөү, булған ресурстарзы һәм үз мөмкинлектәрендә иһәпкә алып, укыу бурысын хәл итеү ысулын һайлау, тәкдим ителгән караарзар варианттарын нигезләү;

-үзаллы әш планын төзөү, уны тормошка ашыруу барышында кәрәкле төзәтмәләр индереү;

Предмет һөзөмтәләре

5-се класта «Туған (башкорт) әзәбиәте» фәнен өйрәнөүең төп предмет һөзөмтәләре:

-формаль һәм рәсми булмаған шәхес-ара һәм мәзәниәт-ара аралашыу шарттарында тирә-йүндәгеләр менән үз-ара һөзөмтәлә әш итеүе тәмин иткән телмәр әшмәкәрлеге төрзәрен (тыңлау, укыу, һөйләшеү һәм хат) камиллаштыруу;

Укыусы түбәндәгеләрзе өйрәнә:

-һүз сәңгәтенәң, әзәби геройзарзың, пейзаждарзың образлы тәбиғәтен аңларға; укыған әзәби әһәрзәрзең йөкмәткәһен белергә;

-башкорт фольклорының (эпос, әкиәт, йомак, мәкәл, әйтем) һәм нәфис әзәбиәтенәң (хикәйә) төп жанрзарын айырырға;

-проза тексының шигри текстарзан айырманын аңларға;

-лирик герой төшөнсәһенә әйә булырға;

-халык йыры, такмак, гимн жанрзарының үзенсәлектәрен белергә;

-шиғыр мелодикаһы тураһында мәғлүмәт алырға;

-текстарзасы неологизмдарытабырға;

-тылсымлы әкиәт, легенда, повесть жанрзарының үзенсәлектәрен асыкларға;

- әзәби әйтәләш нормаларын үтәп, әһәрзәрзе (йәки фрагменттарзы), шул иһәптән яттан өйрәнгәндәрзе тасуири укырға;

-һөйләүең төрлө төрзәрен үзләштерергә, укыған әһәр буйынса һораузарға яуап бирергә, әһәргә карата үеңдә мөнәсәбәтәңдә белдерергә һәм йөкмәткәһен аңлау максатында һораузар бирергә;

-әһәрзең темаһын һәм идеяһын (төп фекерен) билдәләргә;

-текста аллегория һәм метафора, синоним һәм омонимдарзы табырға, уларзың художество әһәмиәтен аңларға;

-анык максаттарға таянып, үзаллы укыу өсөн ауыз-тел ижады әһәрзәрен һайларға;

-ни өсөн һайлауыңды дәлиләп, үзаллы укыған әһәр тураһында һөйләргә;

-автор позицияһын аңлау;

-текста художестволы деталде, сағыштырыузы табырға;

-әһәр геройзарыныңәшмәкәрлеген һәм кылыктарын сағыштырып, уларзы һүрәтләргә, портрет характеристикаһын бирергә һәм текста портреттарын табырға;

-художестволы әһәрзең (йәки фрагменттың) ябай планын төзөргә;

-инша һәм нәфис әзәбиәттең бәләкәй жанрзары тибы буйынса телдән һәм язма формала зур булмаған текстар язырға;

-проза әһәрен ролдәргә бүлөп тасуири укырға.

5 класс, башкорт әзәбиәте

№	Дәрәстәң темаһы	Планл. дата	Фактик дата	Иһкәр мә
1	Башкортостан Республикаһының Дәүләт гимны.	05.09		
2	КТУ. Китаптар донъяһында.	05.09		

3	Мәжит Ғафури. Нурлы мәктәп.	12.09		
4	Рәшит Ниғмәти. Хәйерле юл һезгә!	12.09		
5	Раил Байбулатов. Ағас һәйкәл.	19.09		
6	Ризаитдин Фәхретдин. Белем.	19.09		
7	Мостай Кәрим. Укытыусыма.	26.09		
8	Назар Нәжми. Беренсе дәрес.	26.09		
9	Лира Якшыбаева. Бәхетһеҙ үзең менән.	03.10		
10	Дауыт Юлтый. Көз.	03.10		
11	“Тыуған якка көз килә” (Дәрес-экскурсия)	10.10		
12	Али Карнай. Урманда.	10.10		
13	Ғилемдар Рамазанов. Урак өстө.	17.10		
14	Фәрзәнә Акбулатова. Атай икмәге.	17.10		
15	Атай икмәге. Анализ.	24.10		
16	КТУ. Икмәк – бөтәһенә лә баш.	24.10		
17	Кәзим Аралбай. Башкорт теле.	7.11		
18	Баязит Бикбай. Рус теле. Туған тел.	7.11		
19	Рәми Ғарипов. Туған тел.	14.11		
20	Хәйзәр Тапаков. Бибинур улуәсәй.	14.11		
21	Мәжит Ғафури. Балалар һәм китап.	21.11		
22	Динис Бүләков. Яралы китап.	21.11		
23	Якуп Колмой. Кызыклы китап. Нәжип Изелбай. Иң якын дуҫ.	28.11		
24	КТУ. Китапты нисек укырға?	28.11		
25	Башкорт халык ижады.	05.12		
26	Әкиәт. Алпамыша батыр.	05.12		
27	Әкиәт. Әминбәк.	12.12		
28	Әкиәткә анализ	12.12		
29	Әкиәт. “Кәмән менән Сәмән, картуф сәскән Сәлмән”. Йөкмәткеһе.	19.12		
30	Әкиәт. “Кәмән менән Сәмән, картуф сәскән Сәлмән”. Анализ.	19.12		
31	Әкиәт. Айыу менән бал корттары.	26.12		
32	КТУ. “Икһез – сикһез әкиәттәр донъяһында”.	26.12		
33	Йомактар.	16.01		
34	Мәкәлдәр.	16.01		
35	Башкорт халык йырҙары.	23.01		
36	Салауат Юлаев. Кайтып киләм. Яуза яраланғас.	23.01		
37	Ғәбдерәхим Усман. Егет булһаң. Кармасан менән Сәрмәсэн (һуңғы һартай)	30.12		
38	Сафуан Якшығолов. Дим буйында язғы таң. Ямалетдин Юмаев. Шәкерт.	30.12		
39	Назар Нәжми. Беренсе кар. Гөлфиә Юнысова. Котло булһын Яңы йыл!	06.02		
40	Сәрүәр Сурина. Кышты каршылағанда.	06.02		
41	Хәсән Назар. Яуа карҙар.	13.02		
42	Рәми Ғарипов. Башкортостан. Ирек Кинйәбулатов. Дуҫлыҡ төйәге.	13.02		
43	Мостай Кәрим . “Өс таған”. Йөкмәткеһе.	20.02		
44	Мостай Кәрим . Өс таған. Анализ.	20.02		
45	Рәшит Шәкүр. Урал батыр иле – сал Урал.	27.02		
46	Рәшит Ниғмәти. Кызымдың һорауҙарына яуаптар.	27.02		
47	Айһылыу Йәғәфәрова. Урал иле.	06.03		
48	Кәтибә Кинйәбулатова. Әсә күңеле. Хәсән Назар. Такта сәй.	06.03		
49	Ғәйфулла Вәлиев. Әсәйем фатихаһы.	13.03		

50	Рәшит Назаров . Яз башы.	13.03		
51	Динис Бүләков. Язгы ташкын менән килгән бәхет.	20.03		
52	Рәшит Ниғмәти. Еңеүселәргә дан! Шәриф Биккол. Язгы уйзар. Тест.	20.03		
53	Йәмил Мостафин. Ыласын.	27.03		
54	Мостай Кәрим. Билдәһез һалдат. Талха Ғиниәтуллин. Мизал.	27.03		
55	Рәми Ғарипов. Һабантурғай. Али Карнай. Турғай.	03.04		
56	Зөлфәр Хисмәтуллин. Урман кунағы.	03.04		
57	Тимер Йосопов. Ерән кашка.	10.04		
58	Сәғит Ағиш. Турыкай.	10.04		
59	Кәтибә Кинйәбулатова. Барыһы тыуған еремдә.	17.04		
60	Фәрит Исәнғолов. Хәмит күпере.	17.04		
61	Абдулхак Игебаев. Һыу буйында балыксы.	24.04		
62	Мөслим Әбсәләмов. Йомағужа тирәктәре.	24.04		
63	Муса Йәлил. Йырзарым.	08.05		
64	Дәрәмәнд. Нуры менән Зәйнәб . Бер хазина.	08.05		
65	Сабир Моканов. Минең республикам.	15.05		
66	Тест.	15.05		
67	БТҮ. Инша. “Миңә иң окшаған әсәр”.	22.05		
68	Бөтә үтелгәндәрзе кабатлау.	22.05		

Әҙәбиәт:

Планлаштырыуың нигеҙе :Башҡорт әҙәбиәтенән өлгө программалар (V-IX кластар өсөн) / М.Б.Юлмөхәмәтов. -Өфө – 2011

“Башҡорт әҙәбиәте. Дөйөм белем биреү мәктәбенең 5-се класы укыусылары өсөн дәреслек” / Авт.-төз.

М.Х.Изелбаев, М.Б.Юлмөхәмәтов, Ә.М.Сөләймәнов, З.И.Казыева. - Өфө, “Китап” 2020.

М.И.Баһауәтдинова, Г.Н.Йәғәфәрова. Башҡорт теле һәм әҙәбиәте дәрестәрендә яңы технологиялар кулланыу. – Өфө, НМЦ “Педкнига”, 2008.

6 класс

6-сы класс өсөн башҡорт әҙәбиәтенән эш программаһы.

Эш программаһы 68 сәғәткә бүленгән (азнаға 2 сәғәт).

Программа үзенсәлектәренең характеристикаһы:

Эш программаһы түбәндәге документтарҙы иҫәпкә алып төҙөлә:

1. “Мәғариф тураһында” Рәсәй Федерацияһының Законы (“Закон об образовании” Закон Российской Федерации)

2. “Мәғариф тураһында” Башҡортостан Республикаһы Законы:

3. Төп дөйөм белем эстәлегенең мәжбүри минимумы (БР Мәғариф министрлығы).

4.Башҡортостан Республикаһы Мәғариф Министрлығының «V – XI сыныфтар өсөн башҡорт әҙәбиәтенән программаһы». Өфө – 2003.

5. Башҡорт әҙәбиәте: Дөйөм белем биреү мәктәбенең 6-сы класс укыусылары өсөн дәреслек – хрестоматия/ Авт.-төз.: М.Б.Юлмөхәмәтов, М.Х. Изелбаев, А.М.Сөләймәнов, З.И.Казыева. - Өфө: Китап, 2020.

Төп дөйөм белем биреү мәктәбенең укыусы башҡорт балаларына башҡорт әҙәбиәтен укытыуың бурыстары түбәндәгеләрҙән тора:

1. Укыусының башҡорт әҙәби телен үزلәштереүенә, текстты аңлап, тасуири итеп, етез укыуына, дөрөс яза белеүенә, әҙәби тел нормаларын һаклап, төрлө темаларға иркен һөйләшеүенә ирешеү.

2. Балаларҙы дөйөм башҡорт әҙәбиәте, халыҡ ижады, башҡорт халкының йыр-музыкаһы, театры, һынлы сәнғәте менән таныштырыу, күренекле языусылар һәм уларҙың әсәрҙәрен үزلәштереүҙәренә ирешеү.

3. Халыҡ тарихын һәм миһраһын өйрәнеү аша укыусыларҙа Ватанға, халыҡка, туған телгә мөһәббәт, ололарға, кешеләргә һәм кешегә ихтирам, мәрхәмәтлелек, шәфҡәтлелек тәрбиәләү. Шулай ук хеҙмәт тәрбиәһе һәм эстетик тәрбиә биреү.

Был бурыстар, айырым-айырым күрһәтелгәндәр зә, үз-ара тығыз бәйләнгәндәр. Улар берҙәм укыу-укытыу процесында ғәмәлгә ашырылалар, сөнки дәрестә белем биреү, шәхес формалаштырыу бергә бәйләп алып барыла.

Башкортостан Мәғариф Министрлығы тарафынан тәкдим ителгән башкорт әзәбиәте буйынса “Төп дөйөм белем биреү буйынса өлгө программалар” Комсомольск урта мәктәбенң «Укыу планы»на ярашлы рәүештә тормошка ашырыла

Башкорт әзәбиәтенән төп дөйөм белем стандарты.

Төп дөйөм белем баскысында әзәбиәттә өйрәнәү түбәндәге максаттарға ирешәүгә йүнәлтелгән:

-тиз үзгәрәүсән заман шарттарында файзалы етештерәүсән хезмәткә яраклы, үз-үзен танып белергә һәм һәр вақыт камиллаштырырға әзер, рухи донъяһы бай булған шәхес тәрбиәләү; гуманитарлыҡ караштары, милли үзән, граждандыҡ тойғоһо, патриотизм, әзәбиәткә һәм халықтың мәзәни киммәттәрән яратыу һәм хөрмәт булдырыу;

-укыусыларға әзәбиәттең үзәнсәлектәре тураһындағы караштарҙы, әзәби тексты кабул итеү, автор позицияһын аңлау, әзәби процестың тарихи һәм эстетик нигеҙҙәрәнә төшөнөү, образлы һәм аналитик фекерләү культураһын, эстетик һәм ижади һәләттә, кызыкһыныуы, әзәби зауықты; телдән һәм язма һөйләмдә үстәрәү;

-матур әзәбиәт текстарын эстәлек һәм форма берлегендә аңлап кабул итеү, төп әзәби-тарихи мәғлүмәттәрҙе һәм әзәби-теоретик төшөнсәләрҙе белеү; әзәби-тарихи процесс тураһында дөйөм караш булдырыу;

-әзәби-теоретик белемдәр нигеҙендә әзәби әсәрҙең тарихи-әзәби ерлеген аңлап һәм тасуирылығын бөтөн тулылығында ғына асыкланыуы буларак аналитлау; төрлө типтағы инша языу; кәрәкле мәғлүмәттәрҙе (интернет селтәрә аша ла) табыу, системалаштырыу һәм файзаланыу күнекмәләре булдырыу;

-туған әзәбиәттә һәм башка халыктар әзәбиәттәрәндә сағылыш тапқан әхлаки идеалды үз-ара бәйләнәштә аңлау һәм фекерләүҙәге уртаҡ һәм милли үзәнсәлектәрҙе асыклау.

Укыу йылы азағына “Башкорт әзәбиәте” предметының шәхси, предмет, метапредмет һөзөмтәләре, универсаль укыу эшмәкәрлегә (УУЭ)

Укыусыларҙың әзерлек кимәленә талаптар

«Башкорт әзәбиәте » предметын өйрәнәүҙең *шәхси һөзөмтәләре* булып укыусыларға формалаштырылған түбәндәге сифаттар тора:

Туған илгә, уның теленә, мәзәниәтенә, тарихына һөйөү һәм хөрмәт;
төрлө ситуацияларға йәштәштәре һәм ололар менән хезмәттәшлек күнекмәһе, конфликтлы һәм бәхәсле ситуацияларҙан сығыу юлын белеү, толерантлыҡ;

әсәрҙәге геройҙарҙың кылыктарына дөрөс баһа биреү;

хислелек, үзәндең хис-тойғоларыңды аңлай һәм билдәләй (әйтә) белеү;

башка кешеләрҙең хис-тойғоларын аңлай һәм билдәләй белеү, уртаклаша алыу;

матурлыҡ тойғоһо – тәбиғәт матурлығын күрә белеү, йәнле тәбиғәткә һаҡсыл караш;

һәфис һүзән матурлығын тоя белеү, үзәндең телмәрәнде камиллаштырыуға ынтылыу;

ғаилә киммәттәрән аңлау, үзәндең яҡындарына карата ихтирам, рәхмәт, яуаплылыҡ тойғолары;

текст авторы менән диалог короуға кызыкһыныу, укыуға ихтыаж;

үзәндең һәм әйләнә-тирәндәге кешеләрҙең кылыктарына дөрөс баһа биреү;

мораль тәртип кағизәләрен көйләүсә этик тойғолар – һамыслана, ояла белеү, ғәйебәнде танып ғәфү үтенәү.

Был һөзөмтәләргә ирешәү сараһы булып әзәби әсәрҙәрҙең текстары, уларға бирелгән һорауҙар һәм эштәр, һөзөмтәле укыу технологияһы тора.

«Башкорт әзәбиәте» предметының *дөйөм (метапредмет) һөзөмтәләре* булып универсаль укыу эшмәкәрлеген (УУЭ) формалаштырыу тора.

Көйләүсә универсаль укыу эшмәкәрлегә:

дәрестең темаһын һәм максатын үз аллы табып әйтә белеү;

укытыуы менән берлектә укыу проблемаһын сисеүҙең планын төзөү;

куйылған максатка ирешәү өсөн планды тормошка ашырыу, кәрәк осрақта үзәндең эшмәкәрлегенә төзөтмәләр индәрәү;

укытыуы менән берлектә баһалау критерийҙарын билдәләү һәм шуға ярашлы үзәндең һәм иптәштәрәндең эшенә баһа бирә белеү.

Универсаль укыу эшмәкәрлеген формалаштырыу сараһы булып һөзөмтәле укыу технологияһы һәм укыусыларҙың укыуҙағы уңыштарын баһалау технологияһы тора.

Танып-белеү универсаль укыу эшмәкәрлегә:

текстағы мәғлүмәттең бөтөн төрҙәрән дә иһәпкә алыу;

укыу төрҙәрән максатка ярашлы файзаланыу: текст менән танышыу өсөн укыу, күз йүгертеп укып сығыу, мәғлүмәт алыу өсөн ентекләп укыу;

телмәр ситуацияһына ярашлы үзәндең фекерәнде телдән әйтәү төрлө формала бирелгән мәғлүмәттә таба белеү (тотош текст, иллюстрация, схема, таблица);

мәғлүмәттә бер форманан икенсә формаға үзгәртә белеү (план, схема, таблица төзөү);

һүзлектәр, белешмә материал менән менән файзалана белеү;

анализлай һәм синтезлай белеү;

сәбәп-һөзөмтә бәйләнәштәрән урынлаштыра белеү;

фекерләй белеү;

Танып-белеү УУЭ үстөрөү сараһы булып дәрәслектән текстары һәм уның методик аппараты, һөҙөмтәле укыу технологияһы тора.

Коммуникатив универсаль укыу эшмәкәрлеге

Телдән һәм язма формала яуап бирә белеү;

телмәр сараларын төрлө коммуникатив мәсьәләләрҙе сисеүҙә дөрөс кулланыу, телмәрҙең диалогик һәм монологик формаларын яҡшы белә;

үҙендән фекерендә нигезлэй белеү һәм дөрөс итеп башкаларға еткерә алыу;

башкаларҙы ла ишетә һәм тыңлай белеү, уларҙың караштарын аңларға тырышыу, кәрәк булғанда үҙендән карашынды төҙөтә белеү;

дөйөм эшмәкәрлек барышында карар кабул итә белеү;

һорауҙар бирә белеү.

Шәхси

һөҙөмтәләр.

- шәхестең рухи—әхлак сифаттарын камиллаштырыу, күп милләтле Ватанға һөйөү тойғолары. Башҡорт һәм башка халыктарҙың әҙәбиәтенә ихтирам тәрбиәләү;

танып белеү һәм коммуникатив мәсьәләләрҙе хәл итеү өсөн төрлө мәғлүмәт сығанактарын файҙаланыу.

Метопредмет һөҙөмтәләре.

проблемаларҙы аңлай белеү, гипотеза куйыу, материалдарҙы структураға һалыу, үз позицияһын исбатлау өсөн аргументтар һайлау, телдән йәки язма текстарҙа сәбәп—эземтә бәйләнештәрҙе билдәләү; эшмәкәрлектә үз аллы ойоштороу оҫталығы, уны билдәләү.

Фән һөҙөмтәләре.

танып белеү (башҡорт халыҡ ижадында һәм башка халыктарҙың фольклорында, боронғо әҙәбиәт вәкилдәренән, башҡорт яҙыусыларының әсәрҙәрендә күтәрелгән төп проблемаларҙы аңлау, әсәрҙәрҙе анализлай белеү);

киммәт—ориентация сфераһында (башҡорт әҙәбиәте әсәрҙәренә карата уғыусыларҙың үз караштарын булдырыу һәм уларҙы баһалау, автор позицияһын аңлау. Уға карата үз карашынды белдерәү);

коммуникатив сферала (төрлө жанрҙарҙа яҙылған әҙәби әсәрҙәрҙе аңлы итеп укыу һәм йөкмәткеһен кабул итеү, цитаталар кулланып һөйләү белеү, һорауҙарға яуап бирә белеү, язма эштәр эшләү);

эстетик сферала (әҙәби әсәрҙе эстетик кабул итеү, эстетиксауыҡ формалаштырыу).

«Башҡорт әҙәбиәте» курсының предмет һөҙөмтәләре булып түбәндәге күнекмәләрҙең формалашыуы тора:

әҙәбиәттең дөйөм һәм милли мәҙәниәттә сағылдырыусы күренеш булыуын, әхлаки киммәттәрҙе, традицияларҙы һаҡлау һәм быуындан быуынға еткерәү сараһы икәнлеген аңлау;

укыуҙың шәхси үсеш өсөн әһәмиәтен аңлау, Тыуған ил һәм уның кешеләре, тирә-яҡ донъя тураһында хәбәрҙар булыу;

укытыусы, укыусылар башкарыуында текстарҙы тыңлап кабул итә белеү;

аңлап, дөрөс, тасуири итеп кысҡырып укыу;

текстың исеменә, авторҙың фамилияһына, иллюстрацияларға, терәк һүзҙәргә карап уның йөкмәткеһен күзаллау.

таныш булмаған тексты эстән укыу, һүзлек эшен үткәрә белеү;

тексты өлөштәргә бүлөү, план төзөү;

текстың төп фекерен үз аллы билдәләй белеү;

текстан геройҙы кылыҡһырлаусы материалды таба белеү;

тексты тулыһынса һәм һайланма һөйләй белеү;

геройға кылыҡһырлама бирә белеү;

телдән һәм язма һүрәтләй белеү;

укыу барышында картиналарҙы күз алдына килтереп һөйләй белеү;

укылғанға карата үҙендән мөнәсәбәттең белдерәү, нимәнән ни өсөн окшағанын (окшамағанын) аңлата алыу;

асыкланған билдәләре буйынса әсәрҙәрҙе хикәйә, повесть, пьеса жанрҙарына бүлә белеү;

проза әсәрҙәндә геройҙы, авторҙы һәм һөйләүсене айыра белеү;

нәфис әҙәбиәттә сағыштырыуҙарҙы, эпитеттарҙы, йәнләндрәүҙәрҙе күрә белеү;

укылған әсәрҙәрҙә авторҙы, геройҙарҙы һәм әсәрҙең исемен дөрөс атау.

Укылғанды аңлау алымдарын формалаштырыу

Әсәрҙең исеме менән эшләү оҫталығы (уның тура һәм күсмә мәғәнәһен аңлау, исем йөкмәткеһе, төп фекере менән тиңләштерәү, төрлө текст атамалары араһынан бер авторҙыҡын таныу).

Әсәрҙең йөкмәткеһен исеме, иллюстрациялар, терәк һүзҙәр ярҙамында күзалларға өйрәтеү, текска үз аллы исем уйлау.

Оҫталыҡты үстөрөү:

Текста йәки текстың өлөштәрендә терәк һүзҙәрҙе айырырға өйрәтеү, төп фекер менән терәк һүзҙәр араһында бәйләнеш булдырыу;

Тексты өлөштәргә үз аллы бүлөү, исем кушыу, тотош әсәрҙең йәки һәр өлөштөң төп фекерен билдәләү;

Ябай план төзөү (текстың һөйләмдәренән төзөлгән план);

Текстың структураһын укытыусы тәкдим иткән план менән тиңләштерәү;
Герой тураһындағы хикәйәнең планын үз аллы төзөү;
Тексты укыу алдынан куйылған һораузарға яуап биреү;
Текска үз аллы һораузар төзөү. Укыу барышында уның йөкмәткеһен күзаллау;
Ниндәйҙер фекерҙе иҫбатлау өсөн һайлап укыу;
Бәйләнешле һөйләү һәм язма телмәрҙе үстөрөү.

Өйрәтәү:

Тексты план буйынса тулы һәм кыскартып һөйләү;
Текстың төрлө өлөштөрөн һайлап һөйләү;
Текска телдән һүрәтләмә төзөү;
Бер герой исеменән телдән хикәйә төзөү;
Шиғырҙарҙы һәм проза әсәрҙәрән тасуири укыу, өзөктәрән дөрөҫ интонация, темп, тон менән, логик баһым куйып яттан һөйләү.
Һәр бүлек аҙағында ижади характерҙағы язма эштәр үткөрөү.
Ижади эштәр: иншалар, хикәйәләр, шиғырҙар яҙыу.

Грамоталы укыусы – ул укыу техникаһын белгән, укығанын аңлаган, ҡитаптарҙы белгән һәм уларҙы донъяны танып-беләү сараһы итеп таныған кеше.

Был максатка ирешәүҙә түбәндәге мәсьәләләрҙе хәл итергә кәрәк:

Укыу техникаһын һәм тексты аңлау алымдарын формалаштырыу – бер үк ваҡытта укыу процессына кызыкһыныу уятыу һәм укыу ихтыяжын булдырыу;

Әҙәбиәт аша балаларҙа әхлаки киммәттәр тәрбиәләү;

Балаларҙы һүз сәңгәтенә ылыҡтырыу, әҙәби-теоретик төшөнсәләр менән әсәрҙәрҙе анализлау аша практик таныштырыу;

Һөйләү һәм язма телмәрҙе (һүз байлығын), балаларҙың ижади һәләттәрән үстөрөү.

Һөҙөмтәле укыу технологияһы.

Был технология текст менән эшләүҙең 3 этабын үз эсенә ала:

1. Тексты укығанға тиклем үткәрелгән эштәр

Текстың йөкмәткеһен күзаллау, уның мәғәнәһи, тематик, эмоциональ йүнәлешен асыҡлау, әсәрҙең исеменә, авторына, терәк һүҙҙәргә, иллюстрацияларға таянып төп геройҙарын билдәләү;

Дәрәс максаттарын укыусыларҙың эшкә дөйөм (укыу, эмоциональ, психологик һ.б.) әҙерлек кимәленән сығып асыҡлау.

2. Тексты укыу барышында башкарылған эштәр.

Тексты беренсел укыу: класта үз аллы укыу, укытыусы укығанды тыңлау, укыусылар менән сиратлашып укыу (текстың үзенсәлектәрәнә, укыусыларҙың индивидуаль мөмкинлектәрәнә бәйлә). Тексты тәү тапкыр қабул итеү кимәлен тикшерәү. Укыусыларҙың күзаллауы менән текстың йөкмәткеһе тура килеү-килмәүен асыҡлау.

Тексты ҡайтанан укып сығыу. Ашыҡмайынса, уйлап ҡабаттан укыу (бөтөн тексты йәки өлөштәрән). Тексты анализлау (алымдар: автор менән диалогка инеү, аңлатмалы укыу, укылған буйынса әңгәмә короу, терәк һүҙҙәргә табыу һ.б.).Һәр мәғәнәһи өлөшкә асыҡлаусы һораузар биреү.

Текстың йөкмәткеһенә таянып әңгәмә короу, укылғанды йомғаҡлау, текска ҡарата дөйөмләштерәүсә һораузар биреү. Кәрәк булғанда, текстың фрагменттарына мөрәжәғәт итеү, тасуири укыу.

3. Тексты укып сыҡҡас башкарылған эштәр.

Текст буйынса концептуаль әңгәмә. Укылғанды күмәкләп тикшерәү, дискуссия. Укыусыларҙың әсәргә биргән баһаһын автор позицияһы менән сағыштырыу. Текстың төп идеяһын асыҡлау.

Языусы менән танышыу. Языусы шәхес тураһында әңгәмә. Өстәлмә сығанактар менән эшләү.

Текстың исеме, иллюстрациялары менән эшләү, мәғәнәһен асыҡлау. Рәссамдың текска төшөргән һүрәте менән укыусыларҙың күзаллауҙарын сағыштырыу (мәсәлән, укыусылар был текска ниндәй һүрәт төшөрөүҙәр ине).

Укыусыларҙың укыу эшмәкәрлегә менән бәйлә ижади эштәр. Ҡитап укыуға кызыкһыныу уятыу һәм системалы укыу күнекмәһе балыҡка килтерәү зур тырышлыҡ, психологик һәм педагогик оҫталыҡ талап итә. Тейешле кимәлдә укыу техникаһын үзләштергән һәм ҡитап укыу күнекмәһенә эйә булған балаға мәғлүмәтле булыу мөмкинлектәре асыла. Бала тирә-яҡ донъяһы, үзен уратып алған мөхитте, тәбиғәт күренештәрән, хатта кеше психологияһын һәм кешеләр араһындағы мөнәсәбәттә,йәғни тормошто ҡитап, гәзит журналдарҙан һәм башка заман мәғлүмәт саралары яҙамында өйрәнә.

Укыу техникаһының иң юғары нөктәһе-тасуири укыу.Тасуири укыған укыусы һәр образдың эшләгән эштәрән, уй-фекерҙәрән, кисерештәрән үз йөрәгә, күңелә аша үткәрәп, хистәр тулҡынында еткерәүсә булып тора. Бала дәрәс аҙағына тексты тасуири укый алһа-был уның дәрәстәгә иң юғары ҡазанышы тип баһаларға кәрәк.

4.Укыу тематикаһы, төп темалар һәм бәйләнешле телмәр үстөрөү.

Укыу материалы тирә-йүндәге ысынбарлыҡтың белем һәм тәрбиә биреү йәһәтенән мөһим яктарын үз эсенә ала, баланы әҙәби һәм фәнни-популяр мәкәләләрҙәгә, әсәрҙәгә тема менән таныштыра.

Укыу предметының йөкмәткеһе.

1. Тыуған илем – Башҡортостан Инеш дәрәс.

2. Ф.Гөбәйзуллина. “Башкортостан флагы”.
 3. Алтын һукмак С.Әлибаев. “Мәктәп юлы”. Я.Колмой. “Мәктәп”.
 4. Я.Вәлиев. “Беренсе көн”.
 5. Р.Фәхретдинов. “Мәктәп”.
 6. Т.Ү. Инша “ Минең мәктәбем”.
 7. Уйзың күрке – тел, телдең күрке – һүз З.Биешева. “Башкорт теле”.
 8. К.Аралбай. “ Башкорт королтайына”.
 9. Р.Бикбаев. “Халкыма хат”.
 10. Ил кеүәте - икмәктә Г.Юнысова. “Ер улына”.
 11. Д.Бүләков. “Кара икмәк”.
 12. Ф. Чанышева. “Икмәк есе”.
 13. Ә.Вахитов “Өс бөртөк бойзай”. Хикәй тураһында.
 14. “Ил кеүәте – икмәктә” темаһына инша.
 14. Халык ижады “Урал батыр” Батырзар тураһында.
 15. Кластан тыш укыу дәресе. “Акъял батыр” әкиәте
 16. Каризел. Легенда тураһында.
 17. Бәйеттәр. Герман һуғышы бәйеттәре. Дон далаларында.
 18. Такмактар тураһында. Егеттәр.
 19. Т.Ү. Әкиәт сығарыу.
 20. Укытыусы! Ошо исемдән дә юғарыраҡ ниндәй исем бар?! К.Кинйәбулатова. “Укытыусым!”. Р.Шаммас. “Укытыусыға”.
 20. Л.Якшыбаева. “Укытыусы – ул белем биреүсе” – 1 сәғәт
 21. Ф.Исәнғолов. “Укытыусы Ғүмәров” – 2 сәғәт
 22. “Яраткан укытыусым” темаһына инша -1 сәғәт
 23. Безҙең боронғо әзәбиәтебеҙ Кол Ғәли. “Йософтоң матурлығы” – 1 сәғәт
 24. Табын кәбиләһенәң Кара Табын ырыуы шәжәрәһе – 1 сәғәт
 25. Сәйф Сараи. Парсалар – 1 сәғәт
 26. Атай -олатайзарҙың да төйәге Т.Йосопов. “Ай Уралым, Уралым”. Ж.Кейекбаев. “Урал траһында кобайыр” - 1 сәғәт
 27. Н.Изелбай. “Салауат ташы” – 2 сәғәт
 28. Йырауҙар һәм сәһәндәр ижады С.Юлаев. “Ағизелкәй аға кая аралап”. “Йырзарзан”
 29. “Юлай менән Салауат”- 1 сәғәт
 30. М.Изелбаев. “Төш” – 3 сәғәт
 31. Р.Ғарипов. “Салауат батыр” – 1 сәғәт
 32. Башкортостан –Гөлбостан Ш.Бабич. “Башкортостан” – 1 сәғәт
 33. Ялыҡ Бурнак улы. (“Һуңғы һартай” әсәренән өзөк) – 1 сәғәт
 34. З.Биешева. “Башкортостан”. Н.Нәжми. “Башкортостан” – 1 сәғәт
 35. Кластан тыш укыу дәресе. – 1 сәғәт
 36. Һыҙырт, курай, башкорт моңдарын... Башкорт халыҡ йыры “Курай” – 1 сәғәт
 37. К.Аралбай. “Йомабай курайы” – 1 сәғәт
 38. Н.Ғәлимов. “Яузан кайткан курай” Артист, режиссер Ғәйфулла Сарбаев – 2 сәғәт
 39. Әсә күңеле – тулы кояш А.Игебаев. “Әсәйемә”. Р.Ғарипов. “Әсәм кулдары” – 1 сәғәт
 40. Й.Солтанов. “Кәнәфер сәскәһе” – 1 сәғәт
 41. Башкорт халыҡ әкиәте “Бер сәскәһен зарыҡканы” – 1 сәғәт
 42. “Әсәм кулдары” темаһына инша.
 43. Яуза еңеп кайтығыҙ! К.Даян. “Шайморатов генерал” – 1 сәғәт
 44. Ә.Бикчәнтәев. “Бөркөт һауала үлә” – 3 сәғәт
 45. Кластан тыш укыу дәресе. – 1 сәғәт
 46. Т.Килмөхәмәтов. “Турайғыр” – 4 сәғәт
 47. Тыуған як әзәбиәтен өйрәнәү - 2 сәғәт
 48. Тәбиғәт донъяһында Г.Юнысова. “Талы бөгөлөп тора” – 1 сәғәт
 49. Ф.Гөбәйзуллина. “Умырзая”. А.Игебаев. “Сыйырсығым” – 1 сәғәт
 50. Р.Назаров. “Офоктағы кояш” – 1 сәғәт
 51. С.Якупов. “Карабаш турғай” – 1 сәғәт
 52. Туғандаш халыҡтар әзәбиәте Ғ.Тукай. “Шүрәле”. Халыҡ ижады һәм әзәбиәте – 1 сәғәт
 53. В.Бианки. “Которған тейен” – 1 сәғәт
 54. Т.Йосопов. “Кара бүрек хақында һүз” - 1 сәғәт
 55. Үтелгәндәр буйынса тест һорауҙарына яуаптар алыу -1 сәғәт
- Әзәби-теоретик төшөнсәләр. Матур әзәбиәт һәм сәнғәттең башка төрҙәре. Әзәби образ. Портрет. Пейзаж..һүрәтләүсаралары. Стил. Шығыр төҙөлөшө. Хикәйәләү. Хикәйә. Әкиәттәр. Легенда. Бәйет. Такмактар.Шәжәрә. Парса.

№	Дәрес темаһы	Планл. дата	Факт. дата	Искәр мә
1	Тыуған-илем Башкортостан. Инешдәрес. Ф.Гөбәйзуллина. “Башкортостан флагы”	3.09		
2	Алтын һукмак С.Әлибаев “Мәктәп юлы”. Я.Вәлиев. “Беренсе көн”	5.09		
3	Я.Колмой “Мәктәп”. Р.Фәхретдинов. “Мәктәп”	10.09		
4	Т.Ү. Инша “ Минең мәктәбем”	12.09		
5	Уйзың күрке – тел, телдең күрке – һүз З.Биишева. “Башкорт теле”	17.09		
6	К.Аралбай. “ Башкорт королтайына”	19.09		
7	Р.Бикбаев. “Халкыма хат”.	24.09		
8	<u>Ил кеүәте - икмәктә</u> Г.Юнысова. “Ер улына”	26.09		
9	Д.Бүләков. “Кара икмәк”	1.10		
10	Д.Бүләков. “Кара икмәк”. Хикәйәләү тураһында.	3.10		
11	Ф. Чанышева. “Икмәк есе”	8.10		
12	Ә.Вахитов “Өс бөртөк бойзай”.	10.10		
13	А.Вахитов “Өс бөртөк бойзай”. Хикәйә тураһында	15.10		
14	Т.Ү. “Ил кеүәте – икмәктә” темаһына инша	17.10		
15	Халык ижады. “Урал батыр”	22.10		
16	“Урал батыр”. Батырзар тураһында әкиәттәр.	24.10		
17	Кластан тыш укыу дәресе. "Акъял батыр" әкиәте	5.11		
18	Каризел. Легенда тураһында.	7.11		
19	Бәйеттәр. Герман һуғышы бәйеттәре. Дон далаларында.	12.11		
20	Такмактар тураһында. Егеттәр.	14.11		
21	Т.Ү. Әкиәт сығарыу.	19.11		
22	К.Кинйәбулатова. “Укытыусым!”. Р.Шаммас. “Укытыусыға”	21.11		
23	Л.Якшыбаева. “Укытыусы – ул белем биреүсе”	28.11		
24	Ф.Исәнғолов. “Укытыусы Ғүмәров”	3.12		
25	Ф.Исәнғолов. “Укытыусы Ғүмәров”	5.12		
26	Т.Ү. “Яраткан укытыусым” темаһына инша	10.12		
27	<u>Безҙең боронғо әзәбиәтебез.</u> Кол Ғәли. “Йософтоң матурлығы”	17.12		
28	Табын кәбиләһенең кара табын ырыуы шәжәрәһе. Шәжәрә тураһында.	19.12		
29	Сәйф Сараи. Парсалар.	24.12		
30	Атай-олатайзарзында-төйәге. Т.Йосопов. “АйУралым, Уралым”. Ж.Кейекбаев. “Урал тураһында кобайыр”	26.12		
31	Н.Изелбай. “Салауат ташы”	14.01		
32	Н.Изелбай. “Салауат ташы”. Әсәргә анализ.	28.12		
33	<u>Йыраузар һәм сәсәндәр ижады</u> С.Юлаев. “Ағизелкәй аға кая аралап “Йырзарзан”. “Юлай менән Салауат(эпостан өзөк)	16.01		
34	М.Изелбаев. “Төш” Гөлсафия карсыктың төшө нимә юрай?	21.01		
35	М.Изелбаев. “Төш”. Салауат ер һатыузы нисек аңлай?	23.01		
36	М.Изелбаев. “Төш”. Образ тураһында төшөнсә	28.01		
37	Р.Ғарипов. “Салауат батыр”	30.01		
38	<u>Т.Ү. Инша</u> "Салауат - халык батыры", "Салауатка хат".	4.02		

39	Башкортостан – Гөлбостан... Ш.Бабич. “Башкортостан”	6.02		
40	Ялык Бурнак улы. (“Һуңғы Һартай” әсәренән өзөк)	11.02		
41	З.Биишева. “Башкортостан”. Н.Нәжми. “Башкортостан”	13.02		
42	Кластан тыш укыу дәресе. Ф. Туғызбаева "Әй язмышым минең!"	18.02		
43	Һызырт, курай, башкорт моңдарын... Башкорт халык йыры “Курай”	20.02		
44	К.Аралбай. “Йомабай курайы”	25.02		
45	Н.Ғәлимов. “Яузан кайткан курай” Артист, режиссер Ғәйфулла Сарбаев.	27.02		
46	Әсәй күңеле – тулы қояш А.Игебаев. “Әсәймә”. Р.Ғарипов. “Әсәм кулдары”	22.02		
47	Й.Солтанов. “Кәнәфер сәскәһе”	4.03		
48	Башкорт халык әкиәте “Бер әсәнең зарықканы”	6.03		
49	Т.Ү. “Әсәм кулдары” темаһына инша.	11.03		
50	Кластан тыш укыу дәресе. С. Агиш "Кунак һәм намыс"	13.03		
51	Яуза еңеп кайтығыз! К.Даян. “Шайморатов генерал”	18.03		
52	Ә.Бикчәнтәев. “Бөркөт һауала үлә” Ротаның һөжүмгә әзерлеге.	20.03		
53	Ә.Бикчәнтәев. “Бөркөт һауала үлә”. А.Матросовтың батырлығы.	25.03		
54	Кластан тыш укыу дәресе. Р. Насиров. "Кайзан һин, Матросов?"	27.03		
55	Т.Килмөхәмәтов. “Турайғыр” Ғәйзулланың әсирлектә үткән тормошо	8.04		
56	Т.Килмөхәмәтов. “Турайғыр” “Ир-егет донъя тотқаһы”	10.04		
57	Т.Килмөхәмәтов. “Турайғыр” Ғәйзулланың ат йыуындырыу тәртибе.	15.04		
58	Т.Килмөхәмәтов. “Турайғыр”. һалдат антына тоғро кала.	17.04		
59	Тест.	22.04		
60	Туған як әзәбиәтен өйрәнәү.	24.04		
61	Тәбиғәт донъяһында... Г.Юнысова. “Талы бөгөлөп тора”	29.04		
62	Ф.Ғөбәйзуллина. “Умырзая”. А.Игебаев. “Сыйырсығым”	25.04		
63	Р.Назаров. “Офоктағы қояш”.	6.05		
64	С.Якупов. “Қарабаш турғай”	8.05		
65	Туғандаш халықтар әзәбиәте. Ғ.Тукай. “Шүрәле” Халык ижады һәм әзәбиәт.	13.05		
66	В.Бианки. “Которған тейен”	15.05		
67	И.Йосопов. “Қара бүрек хақында һүз”	20.05		
68	Үтелгәндәр буйынса тест һораузарына яуаптар алыу.	22.05		

Әзәбиәт:

Планлаштырыуың нигеҙе :Башкорт әзәбиәтенән өлгө программалар (V-IX кластар өсөн) / М.Б.Юлмөхәмәтов. -Өфө – 2017

“Башкорт әзәбиәте. Дөйөм беләм биреү мәктәбенәң 6-сы класы укыуылары өсөн дәреслек” / Авт.-төз. М.Х.Изелбаев, М.Б.Юлмөхәмәтов, Ә.М.Сөләймәнов, З.И.Казыева. - Өфө, “Китап” 2020.

Укытыуының укыу - укытыу методик комплекты:

1. Юлмөхәмәтов М.Б. Контроль-баһалау материалдары. Башкорт әзәбиәте: Дөйөм беләм биреү учреждениеларының 6-сы класы өсөн.- Өфө: Китап, 2014
2. Б.Б.Ғафаров. Әзәбиәт укытыу методикаһы. – Өфө: Китап, 2008.
3. М.И.Баһауетдинова, Г.Н.Йәғфәрова. Башкорт теле һәм әзәбиәте дәрестәрәндә яңы технологиялар кулланыу. – Өфө, НМЦ “Педкнига”, 2008.

7 класс

Туған (башкорт) әзәбиәт буйынса эш программаһыРәсәй Федерацияһының 2012 йылдың 29 декабрәнән N273-ФЗ “Рәсәй Федерацияһында мәғариф тураһында” Федераль законына, Башкортостан Республикаһының 2013 йылдың 1 июленән №696-з “Башкортостан Республикаһында

мәғариф тураһында”ғы Законына, «Башкортостан Республикаһы халыктары телдәре тураһында» Башкортостан Республикаһы Законына (21.01.99), Башкортостан Республикаһында Милли мәғарифты үстөрөү концепцияһына, Федераль дәүләт стандарттары положениеһына, төп дөйөм белем биреү буйынса башкорт мәктәптәре өсөн башкорт әзәбиәте буйынса өлгө программаларға (төз.: М.Б.Юлмөхәмәтов. - Өфө: Китап, 2017) таянып эшләнде.

“Туған әзәбиәт” предметын өйрәнөүзән

планлаштырылған һөзөмтәләре

Укыу йылы аҙағында укыусыларҙың әзәбиәт фәнән өйрәнөү һөзөмтәһендә алған:

шәхси һөзөмтәләр:

- шәхестең рухи-әхлак сифаттарын камиллаштырыу, күп милләтле Ватанға һөйөү тойғолары, башкорт һәм башка халыктарҙың әзәбиәтенә ихтирам тәрбиәләү;
- танып белеү һәм коммуникатив мәсьәләләргә хәл итеү өсөн төрлө мәғлүмәт сығанактарын файзаланыу (һүзлектәр, энциклопедиялар, Интернет-ресурс һ.б.);

Метапредмет һөзөмтәләре (танып белеү, регулятив, коммуникатив):

- проблемаларҙы аңлай белеү, гипотеза куйыу, материалдарҙы структураға һалыу, үз позицияһын иҫбатлау өсөн аргументтар һайлау, телдән йәки язма текстарға сәбәп-әземтә бәйләнештәрән билдәләү, һығымталарҙы формалаштырыу;
 - эшмәкәрлектә үз аллы ойоштороу оҫталығы, уны баһалау, кызыкһыныу сфераһын билдәләү;
 - төрлө мәғлүмәт сығанактары менән эшләү күнекмәһенә әйә булыу, уны табыу, анализлау, үзәшмәкәрлегендә файзаланыу,
 - үзенә йәш мөмкинлектәрәнән сығып компьютер грамоталылығына әйәбулыу, кәрәкле мәғлүмәт йыйыу максатында Интернетка сыға белеү, тексты баһыу, уны эшкәртә белеү,
 - аңлы укыу күнекмәләрен үзләштерөү, төрлө стиль һәм жанрғағы текстарҙы үз аллы укый белеү, текстың төп фекерән билдәләү, йөкмәткәһен еткерә алыу, уны буйынса һоразарға яуап бирөү;
 - сағыштырыу, анализ, синтез, дөйөмләштерөү кеүек логик эшмәкәрлектә әйә булыу, сәбәп-әземтә бәйләнештәрән һәм окшашлыҡты булдырыу;
- Өңгәмәсәһенәң фекерән тыңларға һәләтле булыу, тикшерелгән предметка карата үзенәң нигезле карашын әйтә белеү һәм конфликтлы хәлдәрҙән сыға белеү;

предмет һөзөмтәләре:

1) танып - белеү сфераһында:

- башкорт халыҡ ижадында һәм башка халыктарҙың фольклорында, боронғо әзәбиәт вәкилдәрәнән, башкорт языусыларының әсәрҙәрәнә күтәрелгән төп проблемаларҙы аңлау;
- художестволы әсәрҙең язылыу дәүерә менән бәйләнәһен аңлау, унда сағылған ваҡыт, әхлак сифаттары һәм уларҙың бөгөнгө көн яңырыуын асыҡлау;
- әзәби әсәрҙәргә анализлай белеү, теге йәки был әсәрҙең ниндәй жанр төрөнә карауын билдәләү, темаһын, идеяһын, әхлак пафосын аңлау, уны геройзанына характеристика бирөү, бер йәки бер нисә әсәрҙең геройзанын сағыштырып карау;
- әсәрҙең сюжетын, композицияһын, тасуири һүрәтләү сараларын билдәләү, әсәрҙең идея-художество йөкмәткәһен асыуға уларҙың ролен аңлау (филологик анализ элементтары);
- әзәби әсәрҙәргә анализлағанда элементар әзәби терминдар менән эш итә белеү;

2) киммәт-ориентация сфераһында:

- башкорт әзәбиәте һәм мәҙәниәтенәң рухи-әхлаки киммәттәре менән таныштырыу, уларҙы башка халыктарҙың рухи-әхлаки киммәттәре менән сағыштырыу;
- башкорт әзәбиәте әсәрҙәрәнә карата укыусыларҙың үз карашын булдырыу һәм уларҙы баһалау;
- өйрәнелгән әзәби әсәрҙәргә үз интерпретацияһын булдырыу (айырым оҫрактарға);
- автор позицияһын аңлау, уға карата үз карашын булдырыу;

3) коммуникатив сферала:

- төрлө жанрҙарға язылған әзәби әсәрҙәргә аңлы итеп укыу һәм уларҙың йөкмәткәһен адекват кабул итеү;
- проза әсәрҙәрән йәки уларҙың өлөштәрән текста кулланылған башкорт теленәң тасуири һүрәтләү сараларын һәм цитаталар кулланып һөйләй белеү;

- тыңланған йәки укылған текст буйынса һораузарға яуап бирә белеү, телдән төрлө тексттағы монолог телмәр төзөү, диалог алып барыу ҡсталығына әйә булыу;

- өйрәнелгән әсәрҙәрҙең тематикаһы, проблематикаһы менән бәйлә изложение, инша языу, класта һәм өйҙә ижади эштәр, әҙәби һәм дөйөм мәҙәниәт темаларына рефераттар языу;

4) эстетик сферала:

-һүз сәнғәте буларак әҙәбиәттең образлылык тәбиғәтен аңлау;

-әҙәби

әсәрҙәрҙе эстетик кабул итеү, эстетик зауыҡ формалаштырыу;

-башкорт һүзҙәренән

эстетик функцияһын, әҙәби әсәрҙәрҙә художестволы образдар тыуызыуҙа тасуири һүрәтләү сараларының ролен аңлау.

Башкорт әҙәбиәтен укытыуҙың максатынан һәм бурыстарынан сығып, программаның йөкмәткеһе түбәндәгеләрҙе үз эсенә ала:

И.Кинйәбулатов “Зур ышаныс һезгә, укытыусы!”

Ә.Әминев «Инша»

Р.Ғарипов “Тел”

Р.Ғамзатов «Туған тел»

Башкорт халыҡ ижады

Йырҙар. Риүәйәттәр. Йыр тураһында төшөнсә.

Тарихи вакиғалар,хәрби поход тураһында йырҙар «Урал», «Эскадрон», «Азамат», «Любизар», «Каһым түрә». Тарихи вакиғалар,хәрби поход тураһында йырҙар, риүәйәт һәм легенда тураһында төшөнсә. Баструкка йәки һөргөнгә ебәрелгән кешеләр тураһында йырҙар: «Буранбай» риүәйәте, «Буранбай» йыры, Түрәләр тураһында йырҙар. Власть кешеләренән зарланыу,уларға нәфрәт белдерәү йырҙары: «Колой Кантон», Катын-кыҙ яҙмышы,тәбиғәт тур. йырҙар һәм р-ттәр: «Зөлхизә», «Ғилмияза», «Куңырбуға».

Кластан тыш дарес. «ИлсеҒайса» Композитор ХөсәйенӨхмәтов.

Кластан тыш дарес. «Урал һандуғасы» .

Т.Ү. “Халыҡ йырҙары – халыҡ күңеленән күзгөһө” темаһы буйынса инша.

Сенләүҙәр.

Туй йолаһы м-н бәйлә булыуы,үткән быуатта башкорт катын-кыҙҙар яҙмышы сағылдырыуы.

«Ерәнсә сәсэн». Әкиәттең йөкмәткеһе,Ерәнсә сәсэн образы

Боронғо әҙәбиәтебез үрнәктәре. «Күрәҙәлек китабынан», «Коркот Ата китабынан», Ә. Йүгнәки «Беләм хаҡында һөйләйем».

В. Зефиоров«Йәнтүрә» хикәйәһе. «Йәнтүрә» хикәйәһенә анализ. В.Зефиоров тарфынан язылып алыныуы.1812 йылғы Ватан һуғышында башкорт катын-кыҙҙарының катнашыуы.

М.Акмұлла биографияһы.

«Башкорттарым,уҡыу кәрәк» «Дуслыҡ»,«Нәфсе», «Аттың ниһен мактайһың?»,«Өлгөр һүз», “Нәсихәттәр”.

Акмұлла биографияһы. Шиғырҙарҙа сағылдырылған осор, мораль –этик проблемалар.

М.Ғафури биографияһы. «Үзем һәм халҡым», « Мин кайҙа?», «Гөлдәр бакһында» Языусының биографияһы. Шиғырҙа хеҙмәткә дан йырлау, хеҙмәт кешеләненән генә хөрмәткә лайыҡ булыуы.

Шиғыр төҙөлөшө тураһында төшөнсә.Лирик,эпик әсәрҙәр.

Мәсәл һәм аллегория тураһында.

«Һунарсы карт», «Һарыкты кем ашаған?»

Беренсе ярты йыллыҡта үтелгәндәр буйынса контроль эш.

Ш.Бабич биографияһы.

Языусының биографияһы.Батырға хас сифаттарҙы данлау, аманатка тоғролоҡ идеяһы. Башкорт халқының тормош-көнкүрөшен, данлы тарихын,тәбиғәтен тасуирлау. «Салауат батыр», «Зәки— Башкортостан терәге», «Курайкайға», “Көтәм”

Т.Ү. А.А. Кузнецовтың “Салауаттан һорау алыу” картинаһы буйынса инша.

Д.Юлтый «Тимеркәй фәлсәфәһе»

Әсәрҙә ябай кешенең фажиғәле яҙмышын, эске донъяһын, уй-кисеререштәрен сағылдырыу. Тимеркәй, Сәми карт, Котлояр образы.

Һ.Дәүләтшина «Айбикә» Биографик белешмә

Языусының биографияһы, ул йылдарҙы социалистик нигеҙҙә үзгәртеп короу өсөн алып барылған көршәш, был көрәштә катын-кыз образын һүрәтләү. «Һырга һабағы»

Кластан тыш дәрес. Рәссам Әхмәт Лотфуллин

Образ, персонаждарҙың характерҙарына сыуһаралары. Портрет тураһында төшөмсә.

Инша яҙыу күнекмәһе булдырыу. Һүрәткә карап фекер йөрөтөү, рәссамдың ни әйтергә теләүен күҙҙәләү, төстәр кулланыуҙың үҙенсәлеген күҙәтеү.

Р.Ниғмәти «Йәмле Ағизел буйзары», «Мәскәүгә минең бүләгем»

Ағизел образында башкорт халқының данлы үткәндәрен, ауыр яҙмышын, көрәше һәм бәхетле тормошҡа сығыуы. Поэма тураһында төшөмсә

Т.Ү. К.Дәүләткилдиһевтың “Зәңгәр күлдәкле башкорт кызы” картинаһы буйынса инша.

М. Кәрим «Айгөл иле»

Драманың йөкмәткеһе, Айгөл, Ричард Галин, Йәғәфәр образдарҙа халыҡҡа хас гүзәл сифаттарҙың сағылышы. Драма тураһында төшөмсә. «Ап-аҡ мөгжизә»

Т.Ү. Инша “Айгөл иле” драмаһында Айгөл Ватанға һәм Әсәйгә булған һөйөүҙе, тоғролоҡто нисек аңлай?

М. Шолохов “Кеше яҙмышы”

Ғайса Хөсәйенов «Һуңғы тарпан». Кластан тыш дәрес. Башкорт аты.

Я. Хамматов. “Ғәйзулла”

Р.Өмөтбаев «Атлы башкорт»

Ватан һуғышы осорондағы һуғыш вакифаларын, батыр яугир һәм ат образын тасуирлау.

Т.Ү. Р.Нурмөхәмәтовтың «Батыр тураһында легенда. Тыуған ауылда.» картинаһы буйынса инша.

Кластан тыш дәрес. Д. Бүләков “Ауылымдың аҡ өйҙөрө”

Икенсе ярты йыллыҡта үтелгәндәр буйынса контроль эш.

Йомғаҡлау дәрес. “Әҙәбиәт байрамы”.

Календарь-тематик план

№ п/п	Дәрес темалы	Дата (план)	Дата (факт)	Искәр мә
1	Әҙәбиәт һәм уның кеше тормошондағы роле	2.09		
2	И.Кинйәбулатов “Зур ышаныс һезгә, укытыусы!”	4.09		
3	Ә.Әминев «Инша»	9.09		
4	Р.Ғарипов “Тел”	11.09		
5	Р.Ғамзатов «Туған тел»	16.09		
6	Башкорт халыҡ ижады	18.09		
7	Башкорт халыҡ йырҙары.	23.09		
8	Тарихи вакифалар, хәрби поход әрме йырҙары. «Урал», «Эскадрон», «Азамат», «Любизар».	25.09		
9	Түрәлә, кантон башлыҡтары тураһында йырҙар. Власть кешеләренән зарланыу, уларға нәфрәт белдереү йырҙары: «Колой Кантон», «Каһым түрә», «Тәфтиләү».	30.09		

10	Катын-кыз язмышы,тәбиғәт тур. йырзар һәм риүәйттәр: «Зөлхизә», «Ғилмияза».	2.10		
11	Риүәйт һәм легендалар тураһында. «Куңырбуға» риүәйте.	7.10		
12	“Буранбай” риүәйте, “Буранбай” йыры.	9.10		
13	Кластан тыш дәрес. «Илсе Ғайса» Композитор Хөсәйен Әхмәтов.	14.10		
14	Кластан тыш дәрес. «Урал һандуғасы» .	16.10		
15	«Йырзар» темаһын йомғаҡлау. Тест һорауҙарына яуап биреү.	21.10		
16	Т.Ү. “Халыҡ йырҙары – халыҡ күңеленең көзгөһө” темаһы буйынса инша	23.10		
17	Сеңләүҙәр.	6.11		
18	«Ерәнсә сәсэн менән хан». әкиәттәң йөкмәткеһе, Ерәнсә сәсэн образы.	11.11		
19	«Күрәҙлек китабынан», «Коркот Ата китабынан», Ә. Йүгнәки «Белем хақында һөйләйем».	13.11		
20	В. Зефиров «Йәнтүрә» хикәйәһе.	18.11		
21	В.Зефировтың «Йәнтүрә» хикәйәһенә анализ.	20.11		
22	М.Акмулла биографияһы.	25.11		
23	«Башҡорттарым,укукәрәк» , «Дуслыҡ».	27.11		
24	«Нәфсе» «Аттың ниһен мактайһың?», «Өлгөр һүз»	2.12		
25	«Нәсихәттәр», «Өлгөр һүз».	4.12		
26	Акмулла ижады һәм биографияһы буйынса тест һорауҙарына яуап биреү.	9.12		
27	М.Ғафури биографияһы. «Үзем һәм халҡым»	11.12		
28	М.Ғафури «Мин кайза?», «Гөлдәр баксаһында»	16.12		
29	М.Ғафури «Һарыкты кем ашаған?»	18.12		
30	Беренсе ярты йыллыкта үтелгәндәр буйынса контроль эш.	23.12		
31	М.Ғафури «Һунарсы карт»	26.12		
32	Ш.Бабич биографияһы. «Салауат батыр», «Зәки— Башҡортостан терәге».	30.12		
33	Т.Ү. А.А. Кузнецовтың “Салауаттан һорау алыу” картинаһы буйынса инша.	13.01		
34	«Көтәм», «Курайкайға».	15.01		
35	М.Ғафури. Ш.Бабич биографияһы һәм ижады буйынса тест һорауҙарына яуап биреү.	20.01		
36	Д.Юлтый «Тимеркәй фәлсәфәһе». Ябай кешенең Ғажигәле язмышы, эске донъяһы. Тимеркәй образы.	22.01		
37	Д.Юлтый «Тимеркәй фәлсәфәһе».Хикәйәнең кире геройҙары. Сәми образы. Котлояр образында кешелекһезлек һызаттары.	27.01		
38	Д.Юлтый «Тимеркәй фәлсәфәһе» әсәренә анализ.	29.01		
39	Һ.Дәүләтшинаның тормош һәм ижад юлы.	3.02		
40	Һ.Дәүләтшина «Айбикә» повесы.	5.02		

41	Һ.Дәүләтшина «Айбикә» повесындағы образдарға характеристика. Повестың тел байлығы.	10.02		
42	Һ.Дәүләтшина «Һырға һабағы».	12.02		
43	Һ. Дәүләтшинаның «Айбикә» повесы буйынса контроль эш.	17.02		
44	Кластан тыш дәрес. Рәссам Әхмәт Лотфуллин. Хаталарҙы анализлау.	19.02		
45	Халыҡ шағиры Р. Ниғмәтиҙең тормош һәм ижад юлы.	24.02		
46	Р.Ниғмәти «Йәмле Ағизел буйзары»	26.02		
47	Р.Ниғмәти «Мәскәүгә минең бүләгем»	3.03		
48	Т.Ү. К.Дәүләтскилдиевтың “Зәңгәр күлдәкле башкорт кызы” картинаһы буйынса инша.	5.03		
49	Халыҡ шағиры М. Кәримдең тормош һәм ижад юлы.	10.03		
50	М. Кәрим «Айгөл иле» драмаһының идея- тематик йөкмәткеһе.	12.03		
51	М. Кәрим «Айгөл иле» драмаһында образдар системаһы.	17.03		
52	М. Кәрим «Айгөл иле» драмаһының сюжет һәм композиция үзенсәлектәре.	19.03		
53	Т.Ү. Инша “Айгөл иле” драмаһында Айгөл Ватанға һәм Әсәйгә булған һөйөүҙе, тоғролоҡто нисек аңлай?	24.03		
54	М. Кәрим «Ап- ак мөгжизә».	26.03		
55	М.Кәрим биографияһы һәм ижады буйынса тест һорауҙарына яуап биреү.	7.04		
56	М. Шолохов «Кеше яҙмышы».	9.04		
57	М. Шолохов «Кеше яҙмышы». Андрей Соколов образына характеристика.	14.04		
58	Ғ.Хөсәйенов «Һуңғы тарпан».	16.04		
59	Кластан тыш дәрес. Башкорт аты.	21.04		
60	Я. Хамматовтың тормош юлы һәм ижады. «Ғәйзулла».	23.04		
61	Я. Хамматовтың «Ғәйзулла» әсәрендә образдар системаһы.	28.04		
62	Р.Өмөтбаев «Атлы башкорт» әсәренең идея- тематик йөкмәткеһе.	30.04		
63	Р.Өмөтбаев «Атлы башкорт» әсәренендә образдар системаһы.	5.05		
64	Р.Өмөтбаев «Атлы башкорт». Әсәргә анализ. Йомғаҡлау.	7.05		
65	Т.Ү. Р.Нурмөхәмәтовтың «Батыр тураһында легенда.Туған ауылда.» картинаһы буйынса инша.	12.05		
66	Кластан тыш дәрес. Д. Бүләков “Ауылымдың ак өйҙәре”	14.05		
67	Икенсе ярты йыллыҡта үтелгәндәр буйынса контроль эш.	19.05		
68	Йомғаҡлау дәресе.	21.05		

Укытыусының укыу- укытыу методик комплекты:

- «Төп дөйөм белем биреү буйынса башкорт мәктәптәре өсөн башкорт әзәбиәте буйынса өлгө программалар» нигезендә төзөлдө. Төзөүсәһе М.Б. Юлмөхәмәтов—Өфө: Китап,2011.-80бит.— (Икенсе быуын стандарттары).
- Башкорт әзәбиәте: Дөйөм белем биреү учреждениеларының 7-се класы өсөн дәреслек/Авт.-төз.: М.Б.Юлмөхәмәтов, М.Х.Изелбаев. -Өфө: Китап, 2020.—368 бит.
- Гималова М. Башкорт әзәбиәтен укытыу методикаһы
- Искужина Ф.С., Әбүбәкәрова З.Ф. Башкорт теле һәм әзәбиәтенән иншалар йыйынтығы.—Өфө, 2010.
- Шарапов И.Ә. Әзәбиәт укытыуза тыуған якты өйрәнеү.—Өфө: Китап,2011.
- Шарапов И.Ә. Башкорт теле һәм әзәбиәтенән тест һораузары. Укытыусылар өсөн кулланма.—Өфө: Китап,2010.
- www.Oprb.ruwww.Nsportal.ruwww.Uroki.netwww.yeshlek.ru/kitap/
- www.husainov.comwww.istbash.infowww.Bspu.ruwww.bashkironline.org
- www.bashkir.ruwww.tugantel.ruwww.yaktash.yeshlek.ruwww.bashgord.com

8 класс

Туған (башкорт) әзәбиәт буйынса эш программаһы Рәсәй Федерацияһының 2012 йылдың 29 декабренән N273-ФЗ “Рәсәй Федерацияһында мәғариф тураһында” Федераль законына, Башкортостан Республикаһының 2013 йылдың 1 июленән №696-з “Башкортостан Республикаһында мәғариф тураһында”ғы Законына, «Башкортостан Республикаһы халыктары телдәре тураһында» Башкортостан Республикаһы Законына (21.01.99), Башкортостан Республикаһында Милли мәғарифты үстөрөү концепцияһына, Федераль дәүләт стандарттары положениеһына, төп дөйөм белем биреү буйынса башкорт мәктәптәре өсөн башкорт әзәбиәте буйынса өлгө программаларға (төз.: М.Б.Юлмөхәмәтов. - Өфө: Китап, 2017) таянып эшләнә.

Йылына сәғәттәр һаны 68, азнаһына сәғәттәр һаны -2 . Бер сәғәт Укыу планының төп өлөшөнән, икенсе сәғәт дәрестән тыш эшмәкәрлек өсөн бирелгән сәғәттәр исәбенән алынған.

“Туған әзәбиәт” предметын өйрәнеүҙең планлаштырылған һөҙөмтәләре

Укыу йылы азағында укыусыларҙың әзәбиәт фәнен өйрәнеү һөҙөмтәһендә алған:

шәхси һөҙөмтәләр:

- шәхестең рухи-әхлак сифаттарын камиллаштырыу, күп милләтле Ватанға һөйөү тойғолары, башкорт һәм башка халыктарҙың әзәбиәтенә ихтирам тәрбиәләү;
- танып белеү һәм коммуникатив мәсьәләләргә хәл итеү өсөн төрлө мәғлүмәт сығанактарын файҙаланыу (һүзлектәр, энциклопедиялар, Интернет-ресурс һ.б.);

метапредмет һөҙөмтәләре (танып белеү, регулятив, коммуникатив):

- проблемаларҙы аңлай белеү, гипотеза куйыу, материалдарҙы структураға һалыу, үз позицияһын исбатлау өсөн аргументтар һайлау, телдән йәки язма текстарға сәбәп-әземтә бәйләнештәрән билдәләү, һығымталарҙы формалаштырыу;
- эшмәкәрлектә үз аллы ойоштороу оҫталығы, уны баһалау, ҡызыкһыныу сфераһын билдәләү;
- төрлө мәғлүмәт сығанактары менән эшләү күнекмәһенә эйә булыу, уны табыу, анализлау, үз эшмәкәрлегендә файҙаланыу,
- үзенең йәш мөмкинлектәрәнән сығып компьютер грамоталылығына эйә булыу, кәрәкле мәғлүмәт йыйыу максатында Интернетка сыға белеү, тексты баһыу, уны эшкәртә белеү,
- аңлы укыу күнекмәләрен үзләштерөү, төрлө стиль һәм жанрҙағы текстарҙы үз аллы укый белеү, текстың төп фекерен билдәләү, йөкмәткәһен еткерә алыу, уның буйынса һораузарға яуап бирөү;
- сағыштырыу, анализ, синтез, дөйөмләштерөү кеүек логик эшмәкәрлеккә эйә булыу, сәбәп-әземтә бәйләнештәрән һәм окшашлыҡты булдырыу;
- әңгәмәһенең фекерен тыңларға һәләтле булыу, тикшерелгән предметка карата үзенең нигезле карашын әйтә белеү һәм конфликтлы хәлдәрҙән сыға белеү;

предмет һөҙөмтәләре:

1) танып - белеү сфераһында:

- башкорт халык ижадында һәм башка халыктарҙың фольклорында, боронғо әҙәбиәт вәкилдәренең, башкорт язусыларының әсәрҙәрендә күтәрелгән төп проблемаларҙы аңлау;
- художестволы әсәрҙең язылыу дәүере менән бәйләнешен аңлау, унда сағылған ваҡыт, эхләк сифаттары һәм уларҙың бөгөнгө көн яңырыуын асыҡлау;
- әҙәби әсәрҙәргә анализлай белеү, теге йәки был әсәрҙең ниндәй жанр төрөнә ҡарауын билдәләү, темаһын, идеяһын, эхләк пафосын аңлау, уның геройҙарына характеристика биреү, бер йәки бер нисә әсәрҙең геройҙарын сағыштырып ҡарау;
- әсәрҙең сюжетын, композицияһын, тасуири һүрәтләү сараларын билдәләү, әсәрҙең идея-художество йөкмәткеһен асыуға уларҙың ролен аңлау (филологик анализ элементтары);
- әҙәби әсәрҙәргә анализлағанда элементар әҙәби терминдар менән эш итә белеү;

2) киммәт-ориентация сфераһында:

- башкорт әҙәбиәте һәм мәҙәниәтенең рухи-эхләки киммәттәре менән таныштырыу, уларҙы башка халыктарҙың рухи-эхләки киммәттәре менән сағыштырыу;
- башкорт әҙәбиәте әсәрҙәренә ҡарата укуысыларҙың үз ҡарашын булдырыу һәм уларҙы баһалау;
- өйрәнелгән әҙәби әсәрҙәргә үз интерпретацияһын булдырыу (айырым осраҡтарҙа);
- автор позицияһын аңлау, уға ҡарата үз ҡарашын булдырыу;

3) коммуникатив сферала:

- төрлө жанрҙарға язылған әҙәби әсәрҙәргә аңлы итеп укуы һәм уларҙың йөкмәткеһен адекват ҡабул итеү;
- проза әсәрҙәрен йәки уларҙың өлөштәрен текстта кулланылған башкорт теленең тасуири һүрәтләү сараларын һәм цитаталар кулланып һөйләй белеү;
- тыңланған йәки укуылған текст буйынса һорайҙарға яуап бирә белеү, телдән төрлө тексттағы монолог телмәр төҙөү, диалог алып барыу оҫталығына эйә булыу;
- өйрәнелгән әсәрҙәргә тематикаһы, проблематикаһы менән бәйле изложение, иңша язуы, класта һәм өйҙә ижади эштәр, әҙәби һәм дөйөм мәҙәниәт темаларына рефераттар язуы;

4) эстетик сферала:

- һүз сәнғәте буларак әҙәбиәттең образлылык тәбиғәтен аңлау;
- әҙәби әсәрҙәргә эстетик ҡабул итеү, эстетик зауыҡ формалаштырыу;
- башкорт һүҙҙәренең эстетик функцияһын, әҙәби әсәрҙәргә художестволы образдар тыуызыуға тасуири һүрәтләү сараларының ролен аңлау.

Укуытыу предметының төп йөкмәткеһе

Р.Назаров «Башкорт», А.Игебаев "Башкортостан" (1с.)

Х.Ғиләжев "Башкорт теле", Х. Назар "Башкорт теле" (1с.).

М. Ямалетдинов "Халкым хазинаһы" (1с.)

М.Хөсәйен "Башкорт теле ғорур яңғырай" (1с.)

Р.Бикбаев "Ғыуһаным, һыуҙар бирегез!" (1с.)

Иңша "Мин башкорт", «Тел-аралышыу ҡоралы» (1с.)

В.Распутин "Француз теле дәресләре" (3с.) Рус әҙәбиәтенең күренекле вәкиле – В.Г.Распутиндың биографияһы һәм ижады менән таныштырыу. Кеше күңелен байытыусы рухи киммәттәргә асырға ярҙам итеү.

Мөхәммәт пәйғәмбәр. "Көрһән ҡитабы" (1с.)

Р.Бикбаев. "Хәзистәр", М.Ямалетдинов. "Көрһән сүрәләре" (1с.) Халыкты йәмғиәттә яңыртыуға, демократик нигеҙҙә үзгәртеп ҡороуағы көрөштә берҙәмлеккә саҡырыу идеяһы. Башкорт халқына хас сифаттарҙың сағылышы.

Шафик Әминев- Тамъяни. “Урал”, “Башкорт бабаларының тарихы” (1с.) Биографик белешмә. Автордың Тыуған илде һаклаған ир-егеттәрзе данлауы, ер һыузы, Уралдың матур тәбиғәтен тасуирлауы.

Ғ.Ибраһимов. “Кинйә”(романдан өзөк) (4с.) Романда сағылдырылған осор, социаль-тарихи шарттар, халык тормошо һәм көрәшенең сағылышы. Халык образының бирелеше.

Әйтештәр.” Бер тигәс тә ни яман?” «Акмырза сәсэн менән Кобағош сәсәндең әйтеше.» (1с.) “Акмырза сәсэн һәм Кобағош сәсәндең әйтеше”ндә башкорт феодаль йәмғиәтендәге синифтарза бүленеш һәм синфи көрәштең сағылышы. “Бер тигәс тә ни яман?” әйтешендә йәш быуынды тәрбиәләү, халыктың фантазияһы, тапкыр ақылы һәм тормошо тураһындағы философияның сағылышы.

Кобайырзар. “Салауат батыр”, “Ил тигәндең кеме юк”(1с.) Башкорт халык ижадының эпик жанры буларак - кобайыр. “Салауат батыр” кобайырында тыуған ерзе һәм уның азатлығы өсөн көрәшкән батырзарзы данлау. “Ил тигәндең кеме юк” кобайырында йәш быуынды тәрбиәләү, халыктың фантазияһы, тапкыр ақылы һәм тормошо тураһындағы философияның сағылышы. Кобайырзардың художество үзенсәлектәре. **Мостай Кәрим. “ Сәсэн”. (1с.)** “Башкортостанда сәсэнлек традициялары ” тигән темаға проект эшен башкарыу. Презентациялау.

Әзәбиәт теорияһы. Кобайыр тураһынды төшөнсә. Жанр үзенсәлегә, шиғыр төзөлөшө. Әйтеш тураһында.

Я.Хамматов “Төнъяк амурзары” (4с.) Башкорт яугирзарының кыйыулығы, батырлығы тураһында күберәк мәғлүмәт алыу. Француздардың уларға биргән баһаһын иштә калдырыу. Әзәбиәттә тарих менән бәйләргә өйрәтеү. Ғорурлык тойғолары тәрбиәләү.

Ғайса Хөсәйенов. “ Ете ырыу ”. (2с.). Хикәйәнең идея-тематик йөкмәткеһен үзләштереү. Башзорт халкының данлыклы ырыу башлыктары тураһында мәғлүмәт биреү. Улардың ақыллы эш итеүзәре, хөрмәтле шәхестәр булыузарына басым яһау.

Булат Рафиков. “Әйәрләнгән ат”. (3 с.). Әсәрҙең тарихи фараз тип исемләнеүен асыҡлау һәм уның жанр үзенсәлеген асыҡлау. Милли батырыбыздың рухи яктан бай шәхес булыуын һәм уның менән ғорурланыу, һокланыу тойғолары тәрбиәләү.

Рәшит Солтанғәрәев. “ Осто бөркөт”. Кем ул Муса Мортазин?(2 с.). Повестың йөкмәткеһен үзләштереү. Башкорт ғәскәрҙәренең кыйыулығы, үз командирзарына булған ихтирамдары хақында еткерәү. Муса Мортазин шәхесенә ихтирам һәм ғорурлык тойғолары тәрбиәләү.

Ғ.Сәләм. “ Республика иртәһе”(1с), “Шоңкар” (3 с.). Ғ.Сәләмдең биографияһы . “ Республика иртәһе” шиғырында автордың республика иртәһен һүрәтләүен граждандык лирикаһының өлгөһө булыу яғынан билдәләү. “Шоңкар” поэмаһының темаһы, идея йөкмәткеһе. Әсәрҙә кешенең яңынан тыууы темаһы. “Шоңкар” поэмаһында төп образдар. Композиция үзенсәлектәре, теленең образлылығы, байлығы. Әзәбиәт теорияһы. Поэтик синтаксис (риторик һорау, риторик өндәү) тураһында төшөнсә.

Иниә “Әйтсе, бурыл, әйтсе, йәшәр өсөн кайһы һукмак менән баралар?” (1 с.)

Б.Бикбай. “Ер”, “Каһым түрә” (4 с.). Языусының биографияһы. “Ер” поэмаһының идея-тематик йөкмәткеһе. Әсәрҙә күтәрелгән ер, азатлык, көрәш темалары. Ер образы. Лирик герой образы. Поэманың художество үзенсәлегә.

Әзәбиәт теорияһы. Художестволы әсәрҙең композицияһы тураһында төшөнсә. Драма тураһында төшөнсәһә кабатлау, тәрәнәйтеү.

Предмет-ара бәйләнештәр. 1812 йылғы Ватан һуғышы. Унда башкорт ғәскәрҙәренең батырлыктары хақында тарихи мәғлүмәттәр биреү. Сәнғәт. “Башкорттар Гамбургта”, “Башкорттар Дрезденда” гравюраларының репродукциялары.

З.Биһшева. “ Йәшәү – хезмәт”, “Һөнәрсе менән Өйрәнсек” (3 с.). З.Биһшеваның тормош юлы һәм ижады. “ Йәшәү-хезмәт” шиғырының хәзергә тормошта актуаллегә. “Һөнәрсе менән Өйрәнсек” әсәренең идея- тематик йөкмәткеһе. Һөнәрсе һәм Өйрәнсек образдары, художестволы эшләнеше. Әзәбиәт теорияһы. Хикәйәт тураһында төшөнсәһә нығыту, тәрәнәйтеү

Иниша «Ижад кешенен данлау» (1 с.)

М.Кәрим. “Үлмәсбай” поэманы, “Кайын япрагы тураһында”, “Россияным”, “Йәшәйһе бар”, “Айһылыуың күз йәштәре”, “Королтайға котлау”, “Ярлыкау” (6 с.). Языусының биографияһы. Поэманың идея-тематик йөкмәткеһе. Үлмәсбай һәм Теребай совет һалдаттарының дөйөмләштерелгән образы. Әсәрҙең художество үзенсәлектәре. Хезмәт, кеше ғүмере, йәшәү мәғәнәһе кеүек проблемаларҙы асыу. Өзәбиәт теорияһы. Лиро-эпик поэмаларының үзенсәлектәре тураһында.

Иниша “М.Кәрим - безҙең өйҙөң, Башкортостандың йәме”(1 с.)

Р.Ғарипов. “Урал йөрәге”, “Аманат”, “Уйзарым” (3 с.). Биографик белешмә. “Урал йөрәге” шиғырында Башкортостан образының образлы сағылышы. Башкорт халқының азатлыҡ өсөн көрәше. Шиғырҙа халыҡтар дуҫлығы темаһы

Р.Бикбай. “Башкортостан бында башлана”, “Йүкәләрҙән һығылып бал тамғанда”, “Дауыл”, “Йәншишмәбәз ошо тупракта” (3 с.). Тыуған ергә мөхәббәт тәрбиәләү, уның именлеген, тәбиғәтен һаҡлауға өндәү.

Р. Паль «Уралым» (1 с.)

Т.Ғиниәтуллин. “Мәтрүшкә есә”, “Әсә һәм бала” әсәрҙәре (4 с.). “Әсә һәм бала” хикәйәһендә әсә һәм бала образдары, уларҙың үз-ара мөнәсәбәттәренә сағылышы.

Иниша «Әсә күңелә балала ,бала күңелә далала» (1с.)

Н.Нәжми. “ Тыуған ил тураһында һүз”, “Аҡ шишмә”, “ Һинең ниндәй улыңмын мин?” (1 с.). Уларҙа Башкортостан, Тыуған ергә оло һөйөүҙең тасуирланыуы. Шиғырҙарҙа лирик герой образы.

Иниша «Ауылым шишмәләре» (1с.)

Ә.Әминев. “Кытай-город” (2 с.). Идея-тематик йөкмәткеһе. Төп образдары.

Х.Назар. “ Ғәзиз ерем”, “Акка табыныу”, “Дауа”(1 с.). Шиғырҙарҙа Башкортостандың поэтик образы, уның зурлығын, матурлығын, байлығын, тәбиғәтенең гүзәллеген, халқының изге күңеллеген, кунаҡсыл булыуын данлау мотивтары. Поэмала туған тел һәм экологик проблемаларҙың сағылышы.

Р.Камал. “Таня-Таңһылыу” (2 с.). Идея-тематик йөкмәткеһе, проблемалары. Таня-Таңһылыу, Петрик образдары.

Кластан тыш уҡыу өсөн әсәрҙәр:

С.Юлаев шиғырҙары. Салауат Юлаев хаҡында башкорт халыҡ йырҙары һәм художестволы әсәрҙәрҙән өзөктәр.

Р.Ниғмәти. “Ағизел ярында”

С.Кулибай. “Күңелле хикәйәләр”, “Яҙһылыу”.

Б.Бикбай. “Тере шишмәләр”

М.Кәрим “Озон-озак бала сак”

З.Биишева “Уйзар, уйзар...”, “Мөхәббәт һәм нәфрәт”

Ж.Кейекбаев. “Туғандар һәм таныштар”.

Я.Хамматов. “Башкорттар китте һуғышка”

Ә.Атнабаев. “Тыуған тупрак”, “Мөхәббәт юлы”

Р.Сафин. “Яззар көтәм”.

Ф.Рәхимғолова . “Тамсылар йырлай”

Ә.Хәкимов . “Кош юлы”.

С.Айытматов. “Беренсе уҡытыусы”.

Ә.-З.Вәлиди. “Хәтирәләр”.

Ғ. Ибраһимов. “Кинйә”.

Н.Мусин. “Мәңгелек урман”.

Н.Нәжми. “Атай йорто”, “Тарафтар”.

Р.Ғарипов. “Минең антологиям”, “Алырымкош менән Бирмәмкош”.

Ғ.Дәүләди. “Мөхәббәт ғазабы”.

Й.Солтанов. “Кыркбыуын”.

М.Ғәли. “Аҡ ямғыр”, “Кояшлы шишмә”.

К.Аралбай. Поэмалар.

Р.Бикбай. “Язмышым”, “Һыуһаным, һыузар бирегез!”.

Х.Назар. “Асманға ашыу”.

М.Изелбаев. “Декабрь йондоззары”.

Ф.Туғызбаева. “Фатихамды бирәм һинә”.

Б.Ноғоманов. “Дәүер шандаузары”.

Ятлау өсөн әсәрҙәр.

“Бер тигәс тә ни яман...”, “Акмырза сәсэн менән Кобағош сәсәндең әйтешкәне” (өзөк).

Б.Бикбай “Ер” поэмаһынан өзөк.

Ғ.Сәләм “Шоңкар” поэмаһынан өзөк.

М.Кәрим “Россиянмын”, “Кайын япрағы тураһында”.

Р.Назаров “Башкорт”.

З.Бишшева “Һөнәрсе менән Өйрәнсек” әсәрәнән өзөк.

Р.Ғарипов “Аманат”, “Уйзарым”.

Р.Бикбаев “Башкортостан бында башлана”.

№	Дәрәс темаһы	Пл. дата	Фак тик дата	Искәрмә
1	Р.Назаров «Башкорт», А.Игебаев "Башкортостан"	2.09		
2	Х.Ғиләжев "Башкорт теле", Х. Назар "Башкорт теле"	4.09		
3	М. Ямалетдинов "Халкым хазинаһы", М.Хөсәйен "Башкорт теле ғорур яңғырай"	9.09		
4	Кл. тыш. Р.Бикбаев “Һыуһаным, һыузар бирегез!”	11.09		
5	Т.Ү. "Мин башкорт", «Тел- аралышыу коралы»	16.09		
6	В.Распутин "Француз теле дәрестәре"	18.09		
7	В.Распутин "Француз теле дәрестәре".Геройҙың ныҡлығы, белемгә ынтылышы, ғорурлыҡ тойғоларын һаҡлауы	23.09		
8	В.Распутин " Француз теле дәрестәре." Уҡытыусының рухи байлығы һәм йомартлығы, малайҙың тормошонда уның роле.	25.09		
9	Мөхәммәт пәйғәмбәр. «Көрьән китабы.»	30.09		
10	Дини әҙәбиәт өлгөләре. Р.Бикбаев «Хәзистәр», М. Ямалетдинов «Көрьән сүрәләре»	2.10		
11	Шафик Әминев-Тамьяни. «Урал», «Башкорт бабаларының тарихы»	7.10		
12	Ғ.Ибраһимов«Кинйә» романы	9.10		
13	Ғ.Ибраһимов«Кинйә» романының темаһы һәм төп проблемалары	14.10		
14	«Кинйә» романының сюжет-композиция үзенсәлектәре, теле.	16.10		
15	Кл. тыш. Кинйә Арысланов-тарихи шәхес	21.10		
16	Әйтештәр." Бер тигәс тә ни яман?" «Акмырза сәсэн менән Кобағош сәсәндең әйтеше.»	23.10		
17	Кобайырзар. “Салауат батыр”, “Ил тигәндең кеме юк”	6.11		
18	М.Кәрим "Сәсэн" шиғыры	11.11		
19	Я.Хамматов "Төнъяк амурзары"	13.11		
20	Я.Хамматов “Төнъяк амурзары”	18.11		
21	Я.Хамматов “Төнъяк амурзары”. Күренекле немец шағиры менән осрашыу	20.11		
22	Кл. тыш. Я.Хамматов Төнъяк амурзары тураһында	25.11		
23	Ғ.Хөсәйенов “Ете ырыу”	27.11		
24	Ғ.Хөсәйенов. “Ете ырыу” Күгәрәп тә яткан Урал тауы - ете ырыу - илдең төйәге.	2.12		
25	Б.Рафиков. “Эйәрләнгән ат”	4.12		
26	Б.Рафиков. “Эйәрләнгән ат”	9.12		
27	Б.Рафиков. “Эйәрләнгән ат”	11.12		
28	Р.Солтанғәрәев. “Осто бөркөт”	16.12		

29	Р.Солтангәрәев “Осто бөркөт”	18.12		
30	Ғ. Сәләм. “Республика иртәһе”	23.12		
31	Ғ.Сәләм. «Шоңкар» поэмаһы	25.12		
32	Поэманың идея-тематик йөкмәткеһе.	30.12		
33	Төп образдарға кылыҡһырлама	13.01		
34	Т.Ү. Инша “Әйтсе, бурыл, әйтсе, йәшәр өсөн кайһы һуҡмаҡ менән баралар?”	15.01		
35	Б. Бикбай. «Ер» поэмаһы.	20.01		
36	Б.Бикбай «Каһым түрә» драмаһы	22.01		
38	Б.Бикбай «Каһым түрә» драмаһы	27.01		
38	Б.Бикбай «Каһым түрә» драмаһының тел-стиль үзенсәлектәре	29.01		
39	З.Бишшева. “Йәшәү – хеҙмәт” шиғыры З.Бишшева «Һөнәрсе менән Өйрәнсек»	3.02		
40	Хикәйәттең идея- тематик йөкмәткеһе.	5.02		
41	Инша. «Ижад кешеһен данлау.»	10.02		
42	М.Кәрим “Кайын япрағы тураһында”	17.02		
43	М.Кәрим “Россияным”, «Йәшәйһе бар»	19.02		
44		24.02		
45	М.Кәрим «Айһылыуҙың күз йәштәре», «Королтайға котлау»шиғырҙары	26.02		
46	М.Кәрим. «Үлмәсбай» поэмаһы	3.03		
47	«Үлмәсбай» поэмаһында сатира һәм юмор.	5.03		
48	Кл. тыш. М.Кәрим «Ярлыҡау»	10.03		
49	Р.Ғарипов «Урал йөрәге»	12.03		
		17.03		
50	«Аманат» кобайыры ,«Уйзарым» кобайыры	19.03		
51		24.03		
52	Р.Бикбаев ижадында тыуған ергә һөйөү темаһының сағылышы. «Йүкәләрсән һығылып бал тамғанда», «Дауыл»	26.03		
53	Р.Бикбаев «Башҡортостан бында башлана», «Йәншишмәбез ошо тупракта»	7.04		
54	Р. Паль «Уралым»	9.04		
55	Т.Ғиниәтуллин «Мәтрүшкә есә»	14.04		
56	Хәбибулла образы.	16.04		
57	Т.Ғиниәтуллин «Әсә һәм бала»	21.04		
58	Әсә һәм бала араһындағы мөнәсәбәттәр.	23.04		
59	Инша «Әсә күңеле балала ,бала күңеле далала»	28.04		
60	Н. Нәжми «Тыуған ил тураһында һүз», «Аҡшишмә», “Һинең ниндәй улыңмын мин” шиғыры	30.04		
61	Ә.Әминев «Кытай-город»	5.05		
62	Ә.Әминев «Кытай-город»	7.05		
63	Х.Назар. “Ғәзиз ерем”, “Аҡка табыныу”, “Дауа”	12.05		
64	Р.Камал. «Таня-Таңһылыу»	14.05		
65	Р.Камал. «Таня-Таңһылыу»	19.05		
66	Тест.	21.05		
67	Үтелгәндәрҙе кабатлау	26.05		
68				

Әҙәбиәт:

Планлаштырыуҙың нигеҙе : Башҡорт әҙәбиәтенән өлгө программалар (V-IX кластар өсөн) / М.Б.Юлмөхәмәтов. -Өфө – 2017

8-се синыф өсөн башҡорт әҙәбиәте Юлмөхәмәтов М.Б, Изелбаев М.Х. Өфө: Китап, 2020 .

Уҡыу-уҡытыу методик комплекттары:

Башкорт әзәбиәте. Укытыу туған (башкорт) телдә алып барылған дәйөм белем биреү ойошмаларының 8-се класы өсөн дәреслек. Изелбаев М.Х., Юлмөхәмәтов М.Б. Өфө: Китап, 2020.
Юлмөхәмәтов М.Б., Кунафин Ғ.С. “Башкорт әзәбиәте” дәреслеклегенә методик кулланма.
Юлмөхәмәтов М.Б., Изелбаев М.Х. “Башкорт әзәбиәте” дәреслек- хрестоматияһына методик кулланма. Дәйөм белем биреү учреждениеларының 5-11 кластары өсөн. - Өфө: Китап, 2016.
М.И.Баһауәтдинова, Г.Н.Йәғәфәрова. Башкорт теле һәм әзәбиәте дәрестәрәндә яңы технологиялар кулланыу. – Өфө, НМЦ “Педкнига”, 2008.
Электрон дәреслектәр.

9 класс

9-сы класка башкорт әзәбиәтенән эш программаһы Башкортостан Республикаһы Мәғариф министрлығы тарафынан тәкдим ителгән Башкорт әзәбиәтенән 5 – 11 кластар өсөн программаға ярашлы (авторзарты : Ғ.Б.Хөсәйенов, М.Ғ.Ғималова, Р.З.) , “Башкорт әзәбиәте” дәреслегә (авторзарты: Ғ.Б.Хөсәйенов 2020й.) буйынса төзөлдө.

Быйылғы укыу йылындағы план буйынса башкорт әзәбиәте дәрестәре азнаға 1 сәғәт, барлығы 34 сәғәт каралған.

Алда куйылған максаттарзты тормошка ашырыу өсөн укытыузың **түбәндәге методтарын һәм формаларын** кулланырға кәрәк:

- информацион технологиялар;
- укыу-укытыузы шәхсиләштереү технологияһы;
- проблемалы укытыу;
- проекттарзты һәм ижади эштәрзе презентациялау;
- тестар эшләр;
- төркөмләр эшләр һ.б.

Укыуыларзтың белемдәрән һәм күнекмәләрән,казаныштарын контролләр формалары:

- тестар
- ижади эштәр(тематик яктан,жанр йәһәтенән төрлө иншалар һ.б.)
- докладтар.
- язма эштәр(инша ,изложение)

9-сы класс укыуыларының белем һәм күнекмәләрәнә карата төп талаптар

Укыуылар түбәндәгеләрзе белергә тейеш:

- өйрәнелгән әсәрзәрзең авторын, исемән һәм исемдәрзәрзең мәғәнәһән;
- өйрәнелгән әсәрзәрзәге вакиғаларзты(сюжеттә, геройзарзты, геройзар менән вакиғаларзтың үз-ара бәйләнешән) ;
- өйрәнелгән әсәрзәрзең композицияһын ;
- юмор, сатира, строфа, метафора һәм әзәби төрзәрзәрзең төп билдәләрән;
- портрет пейзаж, аллегория, метафра, һәм әзәби төрзәрзәрзең билдәләрән;
- ятлау өсөн тәкдимителгән әсәрзәрзең тексын белер; Языуы ижад иткән картиналарзты күз алдына бастырыу;
- мөһим вакиғаларзты айырып күрһәтер;
- өйрәнелгән әсәрзәрзең сюжет элементтарының урынын билдәләр(экспозиция, төйөнләнәр, вакиғалар үсеш, кульминация, сиселәр);

- укытыуы куйған һораузарға тулы яуап һәм геройзарға характеристика бирер һ.б.

Укыуылар түбәндәге күнекмәләргә эйә булырға тейештәр:

1-се төр күнекмәләр

- языуы ижад иткән картиналарзты уйлап күз алдына бастырыу;
- әсәрзәрзең катнашыуыларзты кылығһырлауза мөһим урын тотқан эпизодтарзты айырып күрһәтер
- өйрәнелгән әсәрзәрзең сюжет элементтарының (экспозиция, төйөнләнәр, вакиғалар үсеш, кульминация, сиселәр) идея- художество урынын билдәләр;
- телдәң һүрәтләр сараларының (шул исәптән метафораның) контекстағы идея- художество урынын билдәләр -укытыуы куйған проблемалы һорау нигезендә әсәрзәрзең геройын кылығһырлау - авторзтың мөнәсәбәтен асығлау максатында өйрәнелгән әсәрзәрзең ике геройын үз-ара сағыштырыу

2-се төр күнекмәләр -художетсволы, фәнни-популяр һәм публицистик текстарзы кыскырып дөрөс, етез укыу художестволы әсәрзәрзе тасуири укыу

-эпик әсәрзәрзе йәкиуларзың уларзың өзөктәрен тулы итеп, һайлап йәки кыскартип телдән йәки язма рәүештә һөйләп биреү(изложение төзөү)

- эпик әсәрзәң йәки уның өзөгөнөң планын төзөү үз аллы укыған әзәби әсәр һәр сюжеттың башка төрзәренә ингән әсәрзәргә язма йәки телдән (үзәңдәң мөнәсәбәтендә белдереп) баһалама биреү. тест;

- һүрәт буйынса һөйләмдәр төзөү;
- текста һөйләмдәрзә һүзәр тәртибе;
- терәк текстар менән инша язырға өйрәнөү

:- һүзлек диктаны;

- һөйләмдәр төзөү;
- һүзлек менән эш;
- һүрәтләү иншаһы;

Ятлау өсөн әсәрзәр:

“Урал батыр” эпосынан өзөк,

С.Юлаев “Ук”, “Яу”, “Егеткә” шиғырзари.

М.Акмулла “Башкорттары, укыу кәрәк”, “Инсафлык”.

Ш. Б а б и ч . “Халкым өсөн”, “Кем өсөн?”, “Салауат батыр”

Эш программаһы боронғо , урта, 18 - 20 быуат әзәбиәте бүлектәренән тора. Дәрәслектәң ошо бүлектәренә ярашлы бирелгән сәғәттәр һаны иҗәпкә алынып йыллык план төзөлдө.

Укыу предметының йөкмәткеһе

Халык ижады. Халык ижады. Халык ижадының традицион жанрзари Халык ижадының сәсмә формалары. Башкорт халык эпосы. (кобайырзар). “Урал батыр” кобайыры. Урал батыр һәм Шүлгәңгә характеристика. “Урал батыр” эпосында үлем һәм үлемһезлек темаһы. “Урал батыр” эпосында халык педагогикаһы. “Урал батыр” эпосының художестволы үзенсәлектәре.

Эпостарза Акбузат образы. “Изөүкәй менән Моразым” эпосы.

Боронғо һәм урта быуаттар әзәбиәте. Бор. төркизәр һәм уртаҡ төрки әзәбиәт. М. Кашғари һүзлегә Й. Баласағунлы “Котадғу белек” дастаны. “Коркот Ата” хикәйәттәре. “Уғызнамә” хикәйәте.

Болғар осоро әзәбиәте.Боронғо кулъязма әзәбиәткә дөйөм караш. Кол Ғәли. “Киссаи Йософ” поэмаһы.

Урта быуаттар әзәбиәте. Котб “Хөсрәү вә Ширин” дастаны. Хәрәзми “Мөхәббәтнамә” дастаны. Сәйф Сараи “Төлөстан-бит-төрки” дастаны. Кәтиб “Жөмжөмә солтан” дастаны

16-18 быуаттар әзәбиәте.Рәсәй осоро әзәбиәте. Баһауи “Бүзйегет” дастаны. “Бәхтиәрнамә” повесы. Сәйәхәтнамә. Тәуарих . Шәжәрәләр. Юматы ырыуы шәжәрәһе. Үсәргән ырыуы шәжәрәһе.

Йыраузар һәм сәсәндәр ижады. Һабрау,Казтуған, Асан Кайғы йыраузар. Ерәнсә сәсән.

Кобағош сәсән. Карас сәсән. Байык сәсән. Буранбай-Йәркәй, Ишмөхәмәт, Ғәбит сәсәндәр. “Изөүкәй менән Моразым” эпосы

Салауат Юлаев. Тормошо һәм яу юлы. Салауат – шағир һәм сәсән. ”Яу”, “Ук” , “Һандуғас”, “Тирмәмдә”, “Зөләйха” шиғырзари. “Бүгәсәүгә кушылып, ир-батырға куш булып...” кобайыры. Салауат образы халык ижадындаһәм художестволы әзәбиәттә. Салауат образы сәнғәттә.

Тарихи шәхес һәм әзәби герой. Тарихи шәхес һәм әзәби герой. Тарихи вакиға һәм художестволы әзәбиәт.

18-се быуат әзәбиәте. 18 быуат әзәбиәтендәге йүнәлештәр.Батырша хаты. Тажетдин Ялсығол-әл-Башкорди. “Тарихнама-и Болғар”. Ғәбдерәхим Усман.

19-сы быуат әзәбиәте.19-сы быуаттың 1-се яртыһындағы әзәбиәт. Һибәтулла Сәлихов. Ғәли Сокой. Суфыйзар ижады.

Традицион жанрзар системаһы.

М. Акмулла. Тормош юлы һәм ижады. Мәғрифәтселек идеяһы. Социаль мотивтар . Акмулла шиғырзарзың поэтик үзенсәлектәре. Акмулланың әзәбиәт тарихындағы роле. Акмулла образының әзәбиәттә, сәнғәттә сағылышы. “Башкорттары, укыу кәрәк”, “Урыным –зиндан”, “Мәжлесенә карай ғына”, “Шиһабетдин Мәржәни мәрсиәһе”, “Инсафлык” шиғырзари.

М. Өмөтбаев. Тормошо. М.Өмөтбаевтың ғилми-ағартыу эшмәкәрлегә. М.Өмөтбаевтың әзәби

эшмәкәрлеге. М.Өмөтбаев – публицист, тәржемәсе .

Ризаитдин Фәхретдин. Тормошо, ижады. Р Фәхретдин – мәрифәтсе. “Асар” китаптар серияһы Р Фәхретдин – тарихсы. Р Фәхретдиндең әзәби эшмәкәрлеге. “Сәлимә” повесы. “Әсмә” романы.

20-се быуат башы әзәбиәте. Сафуан Якшығолов. Тормошо, ижады.

Ф. Сөләймәнов. Тормошо.Ф. Сөләймәновтың әзәби ижады. “Башкорт моңо”, “Тимербай курайсы” хикәйәләре. “Салауат батыр” пьесаһының азатлыҡ көрәшен һүрәтләүҙә әһәмиәте. Фәтхелкадир Сөләймәновтың (Абделкадир Инан) ғилми эшмәкәрлеге

М. Ғафури. Тормош юлы. Поэзияһы. М. Ғафуриҙың проза әсәрҙәре. “Ярлылар йәки өйҙәш катын” повесы. “Кара йөзәр” повесы. “Тормош баҫкыстары” повесы. “Шағирҙың алтын приискыһында” повесы. Повестың композицияһы, сюжеты, тел-стиль байлығы

Художество методы. Реализм һәм тәнкитле реализм.

Шәйехзада Бабич . Тормош юлы. Шәйехзада Бабичтың ижады. Бабич башкорт ғәскәрәндә. “Башкорт халқына көйлө хитап”. Бабич- шиғыр оҫтаһы..

Календарь- тематик планлаштырыу

№		План. дата	Фактик дата	Иҫкәрмә
1	Художестволы әзәбиәт. Уның ижтимағи әһәмиәте.	4.09		
2	Башкорт халыҡ ижады. Традицион жанрҙары.	11.09		
3	Эпос йәки кобайырҙар. «Урал батыр» эпосы.	18.09		
4	Халыҡ ижадының сәсмә формалары.	25.09		
5	“Урал батыр” эпосының йөкмәткеһе өстөндә эш. Эпоста үлем һәм үлемһезлек темаһы.	2.10		
6	“Изәүкәй менән Моразым» эпосы Эпоста Изәүкәй, Моразым образы.	9.10		
7	Боронғонан алып XVIII быуаттың азағына тиклемге башкорт әзәбиәте.	23.10		
8	Боронғонан алып XVIII быуаттың азағына тиклемге башкорт әзәбиәте. Боронғо төркиҙәр һәм уртаҡ төрки әзәбиәте. Мәхмүт Кашғари һүзлегә.	6.11		
9	Йософ Баласағунлы. «Котадғу белек» дастаны. “Уғызнәмә” хикәйәте өстөндә эш. “Коркот-ата” хикәйәттәре.	13.11		
10	Болғар осоро әзәбиәте. Кол Ғәли. “Киссаи Йософ”.	20.11		
11	Урта быуаттар әзәбиәте. Котб “Хәсрәү вә Ширин “ дастаны.	27.11		
12	Хәрәми “Мөхәббәтнама” әсәре өстөндә эш. Сәйф Сараи. “Төлөстан бит төрки”.	4.12		
13	Юрматы ырыуы шәжәрәһе. Үсәргән ырыуы шәжәрәһе.	11.12		
14	Батыршаның батшаға язған хаты әсәре.	18.12		
15	“Бәхтиәрнамә” повесының үзенсәлегә.	25.12		
16	Сәсәндәр ижады. “Акмырза сәсән менән Кобағош сәсәндең әйтешкәһе”.	15.01		
17	Салауат Юлаевтың тормош һәм ижад юлы.	22.01		
18	Салауат Юлаевтың шиғырҙарының йөкмәткеһе өстөндә эш.	29.01		
19	XVIII быуат әзәбиәтендә йүнәлештәр. Тажетдин Ялығол Әл-Башкорди ижады. “Тарихнамәи Болғар” әсәре. Ғәбдерәхим Усман ижады. “Ғилемдең өстөнлөгө тураһында” әсәре.	5.02		
20	XIX быуат әзәбиәте. Һибәтулла Салихов. Ғәли Сокоройзон тормош һәм ижад юлы.	12.02		
21	Мифтахетдин Акмулланың тормошо һәм ижад юлы.	19.02		

	Акмулла поэзияһында мәғрифәтселек идеялары. “Башкорттарым, уҡыу кәрәк!” шиғыры.			
22	Акмулла поэзияһының поэтик үзенсәлектәре. ”Шихабетдин Мәржәни“ мәрсияһе, “Урыным – зиндан”, “Инсафлык” шиғырҙары	26.02		
23	Мөхәмәтсәлим Өмөтбаев ижады. “Кайыш илә йүкә” мәсәл. “Үткән заманда башкорт кыздарының озатылыуы” шиғыры.	5.03		
24	Мөхәмәтсәлим Өмөтбаев - тарихсы. Мөхәмәтсәлим Өмөтбаев – тәржемәсе. “Бөйөк шағир Александр Пушкин”.	12.03		
25	Ризаитдин Фәхретдин ижады һәм тормош юлы. “Әсмә” романы.	19.03		
26	XX быуат башында әҙәбиәт. Сафуан Яҡшығолов ижады. “Башкорт ағаларыма хитап” шиғыры.	26.03		
27	Ф.Сөләймәнов “Башкорт моңо” шиғыры. Ф.Сөләймәнов “Тимербай курайсы” хикәйәһе.	9.04		
28	Мәжит Ғафури ижады. Шағирҙың тормош юлы. Мәжит Ғафуриҙың 1917 й. тиклем ижады.	16.04		
29	Мәжит Ғафуриҙың 1917 й. тиклем ижады. “Фәкирлектә үткән тереклек” әсәре. Мәжит Ғафуриҙың 1917 йылдан һуңғы әсәрҙәре. “Хөрриәт иртәһе”, “Аждаһа”, “Ант” шиғырҙары.	23.04		
30	М.Ғафури “Шағирҙың алтын приискыһында”	30.04		
31	Шәйехзада Бабичтың тормош һәм ижад юлы. Шәйехзада Бабичтың башланғыс һәм 1914-1916 й. ижады. “Халкым өсөн”, “Бай һәм ярлы”, “Бер минут” шиғырҙары.	7.05		
32	Шәйехзада Бабичтың февраль революциянан һуң язған әсәрҙәре. “Курайкайға”, “Башкортостан-гөлбоһан”, “Шатлык көтәм” шиғырҙары. “Башкорт халқына көйлө хитап” әсәре өстөндә эш.	14.05		
33	Тест.	21.05		
34	Кабатлау.			

Уҡыу- уҡытыу комплекты:Планлаштырыуҙың нигеҙе :Башкорт әҙәбиәтенән өлгө программалар (V-IX класстар өсөн) / М.Б.Юлмөхәмәтов. -Өфө – 2011

Дәрәҫлек: “Башкорт әҙәбиәте. Дөйөм белем биреү мәктәбең 9-сы класы уҡыусылары өсөн” / Авт.-төз.Ғ.Б.Хөсәйенов. – Өфө: “Китап” 2020.

Видеоязмалар.

10 класс

Эш программаһы Башкортостан Республикаһы Мәғариф министрлығы тарафынан тәкдим ителгән башкорт әҙәбиәтенән программаға (5-11-се сыныфтар өсөн) нигеҙләнеп төҙөлдө. Төҙөүселәр М.Ғималова, Ғ.Хөсәйенов, А.Байғарин., 2003 йыл. Программа Комсомольск урта дөйөм белем биреү мәктәбе муниципаль бюджет дөйөм белем биреү учреждениеһының «Уҡыу планы»на ярашлы рәүештә тормошҡа ашырыла.

Уҡытыусылар өсөн әсбаптар:

1. Башкорт әҙәбиәте .Электрон дәрәҫлектәр.

3. Әҙәбиәт уҡытыу методикаһы.Б.Б.Ғафаров.Өфө,Китап,2017

4.Башкорт әҙәбиәте тарихы. 6 том.

Программа бөтәһе 68 сәғәткә планлаштырылған. Азнаһына 2 сәғәт иҫәбенән. Программаның максаты һәм бурыстары:

Илебез алдына куйылган социаль-иктисади тормошто үзгәртеп короу, йәмғиәттә демократлаштырыу һәм гуманлаштырыу бурыстары – ижтимағи аң үсешенәң юғары этабын билдәләне. Йәмғиәтебез алдында торған шәхес азатлығы, кеше хокуғы, законлылыкты, ғәзеллектә яклау, кеше язмашына, уның рухи донъяһына иғтибар йәш быуынды тәрбиәләүҙә милли тел, милли әҙәбиәттәрҙең, тарих, мәҙәниәт кеүек гуманитар фәндәрҙең әһәмиәте айырыуса зур булыуын күрһәтә, уның алдына яңы талаптар куя.

Мәктәптә әҙәбиәттә уҡытыуың илебез алдында торған мөһим бурыстарҙан һәм әҙәбиәттә донъяны танып беләү, йәш быуынды тәрбиәләүҙә үзгәртеп ҡарашлы урынынан сығып билдәләне. Уҡыусыларҙы нәфис әҙәбиәт менән таныштырыу нигеҙендә уларҙы замандың рухи тормошона яқынайтыу, әҙәбиәт, сәнғәткә ылыҡтырыу юлы менән дөйөм мәҙәни кимәлен күтәрәү бурысы хәл ителә. Әҙәби әсәрҙә уҡып өйрәнәү нигеҙендә уҡыусыларға эмоциональ-эстетик сауыҡ, нәфис әҙәбиәткә мөхәббәт тәрбиәләү, донъяға фәнни ҡараш формалаштырыу, фекерләү һәләтлеген, телмәр үстәрәү бурыстары тормошҡа ашырыла.

10-сы синыфтарҙа туған әҙәбиәт курсы башҡорт әҙәбиәте тарихынан, иң күренекле яҙыусылар ижадынан системалы белем бирергә, халкыбыҙың әҙәби- рухи хазиналарын эзмә-эзлекле күҙ алдына баһырырға һәм уҡыусыны юғары интеллектлы, матур сауыҡлы кеше итеп тәрбиәләргә бурыслы.

10-сы синыфта әҙәбиәт курсы Октябрь революцияһынан һуң совет әҙәбиәте осорон, 20-40-сы йылдар әҙәби хәрәкәтен күҙәтеүҙә, шул осорҙоң киң билдәле яҙыусылар ижадын өйрәнәүҙә күҙ уңында тотала. Был осорҙа язылған байтаҡ әсәрҙәрҙә социалистик реализм методының талаптары, көслө йөгөтһө тормошто бер яҡлы һүрәтләүгә алып килде, бындай әсәрҙәр тарихилик принцибынан таянып аңлатыла. Программала Бөйөк Ватан һуғышы йылдары, һуғыштан һуңғы осор башҡорт әҙәбиәтен өйрәнәүҙә үҙ эсенә ала.

Программа монографик планда өйрәнелә торған яҙыусылар ижады һәм уларҙың әсәрҙәрен өйрәнәү, текст өстөндә эшләү, анализ яһау юлдары менән үзләштерелә.

Эш программаһында бирелгән темаларҙан ситкә тайпылмайынса, бары урындарын алыштырылды һәм сәғәттәр һаны ғына үзгәртелдә. Был уҡыусыларҙың материалдарҙы үзләштерә алыу мөмкинлегенән, белем кимәленән, уларҙың һәләтлектәренән сығып эшләнелде.

Ятлау өсөн әсәрҙәр:

Д.Юлтый. "Атлан, батыр!", "Қарағол" Өзөк. М.Буранғол. "Башҡорт туйы" Өзөк. Ғ.Сәләм. "Бала".

Һ.Дәүләтшина. "Ырғыз" Өзөк. Р.Ниғмәти. "Үлтер, улым, фашисты!".

Клостан тыш уҡыу өсөн әсәрҙәр: С.Ағиш. "Фәтхи һалдат". Я.Хамматов. "Башҡорттар китте һуғышҡа". Т.Килмөхәммәтов. "Қорбан килтерәү"

10 класс уҡыусыларының белем һәм күнекмәләренә төп талаптар:

Уҡыусылар түбәндәгеләргә белергә тейеш:

- өйрәнелгән әсәрҙәрҙең авторын, исемен, мәғәнәһен;
- өйрәнелгән әсәрҙәрҙәге вақиғаларҙы һәм геройҙарын;
- драматик һәм лиро-эпик әсәрҙәрҙең характерлы үзгәртеп ҡарашлы;
- ятлау өсөн тәкдим ителгән әсәрҙәрҙең текстарын.

1-се төр күнекмәләр:

- яҙыусы һүрәтләгән художестволы картиналарҙы уйлап күҙ алдына баһырыу;
- өйрәнелгән әсәрҙең эпизодтарын айырып күрһәтә беләү;
- әсәр геройҙарын кылыҡһырлай, бер-береһе менән сағыштыра беләү;
- телдән өйрәнелгән һүрәтләү сараларын билдәләй беләү;
- художестволы, фәнни, публицистик әсәрҙәрҙә айыра беләү;
- проблемалы һорауҙар куя беләү һәм яуап эшләү;

2-се төр күнекмәләр:

- художестволы әсәрҙәрҙә тасуири уҡыу;
- әсәрҙәрҙә йәки уларҙың Өзөктәрен кысҡартып һөйләп бирәү;
- өйрәнелгән әсәр буйынса телдән йәки фекер йөрөтөү характерындағы инша төҙөү;

-әсәрзәргә план төзөү.

-һүзлектәр менән эш итеү;

-бирелгән темаларға эзләнеү эштәре алып барыу,конспекттар төзөү,сығыштар яһау;

-әзәби,сәнғәт әсәрзәренә язма йәки телдән баһалама бирә белеү.

Алда куйылған максаттарҙы тормошҡа ашырыу өсөн уҡытыуҙың **түбәндәге методтарын һәм формаларын** кулланырға кәрәк:

-этнолингвокультурологик йүнәлеште

-блоклап уҡытыу;

-информацион технологиялар;

-уҡыу-уҡытыуҙы шәхсиләштереү технологияһы;

-проблемалы уҡытыу;

-проекттарҙы һәм ижади эштәрҙе презентациялау;

-тестар эшләү;

-төркөмләп эшләү һ.б.

Уҡыусыларҙың белемдәрән һәм күнекмәләрен,казаныштарын контролләү формалары:

-тестар

-ижади эштер(тематик яктан,жанр йәһәтенән төрлө иншалар,язма эштер һ.б.) -докладтар,сығыштар.

Календарь-тематик планлаштырыу.

№	ТЕМА	Дата	Фак дата	Искә рмә
1.	Инеш дәрес. XX быуат әзәбиәте. Әзәбиәттә дәүерҙәр , ижади йүнәлештәр.	05.09		
2	Башкорт совет әзәбиәтенә формалашыуы (1917-20,1920-29 йылдар). Әзәбиәттә ике йүнәлеш. Әзәби процесс.	08.09		
3.	Дауыт Юлтый.Языусының тормошо, йәмәғәт эшмәкәрлеге, ижады. Д. Юлтый шиғырҙарында империалистик һуғышҡа протест.	12.09		
4	“Карағол” драманы.	15.09		
5	“Кан” романы.	19.09		
6	«Кан» романына анализ.	22.09		
7	Д.Юлтый ижады буйынса зачет.	26.09		
8	Әхмәтзәки Вәлиди Туған.	27.09		
9	Ә.З.Вәлидизең тормош юлы. “Хәтирәләр” китабы. 1890-1908 йылдар.	03.10		
10	Ә.З.Вәлиди Казанда. 1908-1916 йылдар.	06.10		
11	Сәйәси тормошо. Башкорт хәрәкәте. Королтайзар. 1916-1918 йылдар.	10.10		
12	Ә.З.Вәлидизең 1918-1923 йылдарҙа сәйәси эшмәкәрлеге.	13.10		
12	Ә.З.Вәлиди – тарихсы-ғалим. Эмиграцияла.	17.10		
13	Кл.тыш. Н. Асанбаев “Актамыр”, “Тарих языр инем ташына”, “Исемкәйең кайтты, Вәлиди!” трилогияһы	20.10		
14	“Исемкәйең кайтты, Вәлиди!”	24.10		
15	Кл.тыш. Зәки Вәлидизең безҙең төбәк менән бәйләнеше.	03.11		

16	Т.19. Инша “Халкыбыздың бөйөк улы”	07.11		
17	Кл.тыш Р.Байымовтың “Сыбар шоңкар” һәм И.Насыризың “Күзәй” романдарында З.Вәлиди образы.	10.11		
18	Мөхәмәтша Буранғолов.Тормошо һәм ижады. Сәсэн, фольклор белгесе, драматург.	14.11		
19	“Башкорт туйы” драмаһы	17.11		
20	“Башкорт туйы” драмаһында туй йолалары һүрәтләнеше.	21.11		
21	“Ашказар”, “Шәүрәкәй”, “Буранбай” драмалары	24.11		
22	“М. Буранғолов“. Зачет.Ғәйнан Хәйри.Тормошо һәм ижады. “Кооператорзар”повесында йәштәрзең йәмғиәтте үзгәртеп корорға тырышыуын һүрәтләүе.	28.11		
23	“Боролеш” романы	01.12		
24	“Боролеш” романында проблематика, образдар системаһы.	05.12		
25	“Боролеш” романында жанр тәбиғәте, хикәйәләү стиле, художество сифаты.	08.12		
26	Т.Ү. Инша “Ғ.Хәйризең “Боролеш” романында һәм хәзерге осорза йәштәр образы”.	12.12		
27	30-сы йылдарәзәбиәте. Тарих һәм әзәбиәт. Төп темалар. Етешһезлектәр. репрессия.	15.12		
28	30-сы йылдар әзәбиәтендә поэзия, проза, драматургия.	19.12		
29	Һ. Дәүләтшина. Биографияһы, тәүге осор ижады.	22.12		
30	“Айбикә” повесында катын-кыздың рухи үсеше.	26.12		
31	“Ырғыз” романы.	29.12		
32	“Ырғыз” романында Айбулат образы	12.01		
33	“Ырғыз” романында образдар системаһы	16.01		
34	Романға анализ. Эпик киңлек, катмарлы композиция, теле, стиле. Әзәби тип. Прототип. Роман-эпопея	19.01		
35	Т.19. Инша “Һ. Дәүләтшинаның тормош һәм ижад каһарманлығы”	23.01		
36	Әзәби портрет. Ғ. Сәләм “Бала” поэмаһы.	26.01		
37	Әзәби портрет. С. Мифтахов “Дуслык һәм мөхәббәт” драмаһы	30.01		
38	Бөйөк Ватан һуғышы йылдарында башкорт әзәбиәте	02.02		
39	Р. Ниғмәти.Тормошо. Тәүге осор ижады, 30-сы йылдар поэзияһы. “Йәмле Ағизел буйзары”, “Тимер юл” поэмаларында Тыуған ил һәм халык образдары.	06.02		
40	1941-1945 йй. ижады. Публицистик лирика. “Герой тур. поэма”.	09.02		
41	“Үлтер, улым, фашисты\” поэмаһында башкорт халкының. Яугирлык традициялары.	13.02		

42	“Үлтер, улым, фашисты!” поэмаһының теле, стиле, һүрәтләү саралары	16.02		
43	“Һинек кәләшендең хаттары”нда мөхәббәт, фронт һәм тыл бербәмлеге темаһы. “Һакмар кызы” поэмаһында хеҙмәтте данлау темаһы.	20.02		
44	Кл. тыш. Ғ. Хөсәйенов “Халык шағиры Ниғмәти”	27.02		
45	Т.19. Инша “Р. Ниғмәти ижадында тыуған илгә һөйөү темаһы”	02.03		
46	Б. БикбайТормош юлы, тәүге осор ижады. “Ер” поэмаһы, “Кажым түрә” драмаһын кабатлау. .	06.03		
47	“Карлуғас” драмаһы. Азатлык өсөн көрәш темаһы. Образдарсистемаһы.	09.03		
48	”Салауат” драмаһы. Рус халкы менән тарихи дуслык һәм берҙәм көрәш темаһы. С. Юлаев, Пугачев образдары.	13.03		
49	“Аксәскә” повесы. Төп образдар.	16.03		
50	“Акселән ташканда” романы. Проблематика, образдар.	23.03		
51	З. Бишева.Тормош юлы, тәүге осор ижады. Балалар өсөн әсәрҙәре. “Һөнәрсе һәм Өйрәнсек”, “Партизан малай”, “Өс кис”. .	27.03		
52	“Сәйер кеше” повесында әҙәп-әхлак мәсьәләләре.	30.03		
53	“Уйзар, уйзар...”, “Кайза һин, Гөлниса?” повестарында әхлак проблемаһы.	03.04		
54	“Тылсымлы курай”, “Мөхәббәт һәм нәфрәт” драмалары	06.04		
55	“Нәзер”драмаһында.	10.04		
56	“Яктыға” трилогияһы.	13.04		
57	“Яктыға” трилогияһында тарихи осор. Төп тема. Образдар системаһы.	17.04		
58	Теле, стиле, композиция үзенсәлектәре.	20.04		
59	Инша “Яктыға” трилогияһында Емеш образының рухи үсеше”.	24.04		
60	Һуғыштан һуңғы осор әҙәбиәте. Башкортостан яҙыусыларының 2-се съезы. Мәскәүҙә башкорт әҙәбиәте һәм сәнғәте декаднигы.	27.04		
61	Н. Нәжми. Биографияһы. “Ватан”, “Тыуған ил тураһында йыр” шиғырҙары. Патриотик лирика.	04.05		
62	Пейзаж лирикаһы. Фәлсәфәүи лирика. “Йыр тураһында баллада”ла шағир-һалдат образы.	08.05		
63	“Урал” поэмаһында образдар. Эмигрант образының прототибы. Поэмаһының поэтик үзенсәлектәре.	11.05		
64	“Шағир һәм шаһ” поэмаһы	15.05		
65	”Йәшлек йыры”, “Күпшеләргә кунак килгән”, “Кыңғыраулы дуға” драмалары	18.05		
66	Инша “Назар Нәжмиҙең хәҙерге башкорт поэзияһын үстөрөүгә уйнаған роле”	22.05		
67	Үтелгәндәрҙе кабатлау.			

68	Үтелгән материалдарҙы кабатлау.			
----	---------------------------------	--	--	--

Дәрәслек:

Хәзерге башкорт әҙбиәте. Хрестомая. Урта мәктәптәң 10-сы класы өсөн. Төзөүсәһе: Ғ.Б.Хөсәйенов, М.Ғ.Ғималова. – Өфө, Китап, 2017. – 288 бит.

Уҡытыусылар өсөн әсбаптар:

1. Башкорт телен һәм әҙбиәтен заманса уҡытыу. Уҡытыусылар өсөн кулланма. М.И.Баһаутдинова, Г.Н.Йәғәфәрова, Өфө, Китап, 2009.
2. Башкорт әҙбиәте. Электрон дәрәслектәр.
3. Әҙбиәт уҡытыу методикаһы. Б.Б.Ғафаров. Өфө, Китап, 2008
4. Башкорт әҙбиәте тарихы. 6 том.

11 класс

Хәзерге башкорт әҙбиәтенән 11 класс өсөн тәғәйенләнгән эш программаһына аңлатма

Программаның максаты һәм бурыстары.

Туған әҙбиәт курсы башкорт әҙбиәте тарихынан, иң күренекле яҙыусыларҙың ижадын өйрәнеп системалы белем һәм тәрбиә биреүгә максат итеп ҡуя. 11 класта Бөйөк Ватан һуғышынан һуңғы йылдарҙан алып бөгөнгө көндөргәсә хәзерге әҙбиәт, хәзерге күренекле әһәмиәтле ижадын өйрәнеүгә үҙ эсенә ала. Шулай уҡ әҙби-теоретик төшөнсәләрҙең күләме, телмәр үстөрөү дәрәжәһе, ятлау һәм кластан тыш уҡыу өсөн әһәмиәтле күрһәтелгән. Уларҙы обзор темаларҙы үткәндә, айырым сәғәт биреп, уҡыусылар менән семинар-дәрәс, диспут һ.б. итеп өйрәнергә мөмкин. Өйтәйек, "Хәзерге поэзия" темаһынан һуң "Хәзерге поэмалар" исеме астында К.Аралбай, Т.Ғәниева, Ф.Туғызбаева, М.Ғәли, Ә.Атнабаев поэмаларын, лирикаһын өйрәнеү уңышлы буласаҡ. Шулай уҡ кластан тыш уҡыу өсөн күрһәтелгән әһәмиәтле һәм авторҙар был исемлеккә индерелгән, уларҙы өйрәнеү өсөн тап шул сәғәттәр алынды һәм бер сәғәт үтелгән материалдарҙы кабатлауға бүленде. Шуға күрә, эш программаһында бирелгән темаларҙан ситкә тайпылмайынса, бары урындарын алыштырылды һәм сәғәттәр һаны ғына үзгәртелде. Был уҡыусыларҙың материалдарҙы үзләштерә алыу мөмкинлегенән, белем кимәленән, уларҙың һәләтлектәренән сығып эшләнелде.

Ятлау өсөн әһәмиәтле.

М.Кәрим "Мин фронтка китәм, иптәштәр!" шиғыры.
Р.Ғарипов. "Аманат", "Уйзарым" ҡобайырҙарынан өзөк.
Р.Бикбаев "Халҡыма хат" поэмаһынан өзөк.

Кластан тыш уҡыу өсөн әһәмиәтле.

М.Кәрим. Ғүмер мизгелдәре.
Р.Ғарипов. Алырым ҡош менән Бирмәм ҡош.
Р.Бикбаев. Ай күргәндәй, ҡояш алғандай. Һайланма поэтик әһәмиәтле.
К.Мәргән. Бөркөт канаты. Роман.
Ғ.Ибраһимов. Кинйә.
Р.Солтанғәрәев. Оло юлдың тузаны.
К.Аралбаев. Таналыҡ тауышы.
Т.Ғарипова. Бөйрәкәй.
Х.Назар. Асманға ашыу. шиғырҙар, поэмалар.
Р.Сафин. Ут эсендә бейеү.
Т.Йосопов. Лирик шиғырҙар.

Укыу курсының йөкмәткеһе

Хәзерге әзәбиәт. XX быуаттың икенсе яртыһында йәмғиәттәге үзгәрештәрҙең әзәбиәткә йөгөнтөһө. 70-90сы йылдарҙа башкорт әзәбиәтенәң идея-тематик яктан яңырыуы, жанрҙарҙың төрлөлөгө. Яңы быуын языусылар. 90сы йылдарҙа әзәбиәттә яңы осор башланыуы.

Хәзерге поэзия. Хәзерге поэзияның үсеше. Лирикала жанрҙар төрлөлөгө, идея-тематик һәм художество яңылыҡтары. М. Кәрим, Р. Бикбаев, Р. Сафин, Х. Назаров шиғырҙарында граждандыҡ мотивтары. Ғ. Рамазанов, Ш. Биккол, Р. Бикбаев, А. Игебаев лиро-эпик жанрҙағы поэмалары. Яңы быуын шағирҙары. Хәзерге поэмалар. **Шағирҙар:** М. Ғәли лирикаһы, поэмалары, Ә. Атнабаев лирикаһы, поэмалары. Т. Ғәниев "Кыпсаҡтар" поэмалары, Ф. Туғызбаева лирикаһы, поэмалары. К. Аралбай "Таналыҡ тауышы".

М. Кәрим. М. Кәримдең биографияһы һәм йәмғиәт эшмәкәрлеге. Тәүге әсәрҙәре. Бөйөк Ватан һуғышы йылдарындағы ижады. "Тәҙрәнде ас та...", "Трубка", "Сит уттар", "Ямғыр", "Мин фронтка китәм, иптәштәр!", "Таш өстөндәге гөлдәр". "Башкорт халҡына яуап хат" әсәренәң йөкмәткеһе. Батырлыҡ, мөхәббәт, нәфрәт темалары. Хат стили.

"Үлмәсбай" поэмаларын иҫкә төшөрөү.

Һуғыштан һуңғы ижады. Шиғырҙарында тыныслыҡ темалары. "Европа-Азия" шиғырҙар циклы. "Кара һыуҙар" поэмаларында төп темаларҙың контраст бирелеше: һуғыш һәм тыныслыҡ, батырлыҡ һәм курһаклыҡ. Образдар системалары.

М. Кәрим-драматург. "Ай тотолған төндә", "Салауат", "Ташлама утты, Прометей!" трагедиялары.

"Озон-озак бала һаҡ" повесты.

Әзәбиәт теорияһы. Фәлһефәүи лирика.

Р. Ғарипов. Биографияһы һәм ижады. Тәүге осор ижады. Шиғыр йыйынтыҡтары. Хикәйәт һәм һобайырҙары. "Уйҙарым", "Аманат" һобайырҙары. Поэма һәм балладалары. "Табыныу", "Дон-Кихот" поэмалары. "Батырһа" балладаһы. Тәржемәләре.

Хәзерге проза. XX быуат аҙағында оло быуын языусыларының

С. Ағиш, Ә. Бикһәнтәев, К. Мәргән, Д. Исламов романдары һәм повестары.

Урта һәм яңы быуын языусыларының проза әсәрҙәре. Очерк һәм публицистиканың үсеше. Тарихи романдар. Хәзерге юмор һәм сатира. **Прозаиктар.** Я. Хамматов. Бөртөкләп йыйылаалтын. Б. Рафиков. Мажаралы повестар. Т. Ғарипова "Бөйрәкәй" романы. Ғ. Шафиков Тарихи әсәрҙәр.

Ә. Хәкимов. Биографияһы һәм йәмғәт эшмәкәрлеге. Ә. Хәким-тәнһитһе, әзәбиәт белһесе. Башланғыс ижады. Повестары. Ә. Хәким-романиһт. Тарихи романдары. "Өйөрмә" романы. Утызынсы йылдар фажигәһе. Образдар системалары.

Ғ. Хөсәйенов. Әһиптең биографияһы һәм йәмғәт эшмәкәрлеге. Ғ. Хөсәйенов-тәнһитһе, әзәбиәт белһесе, әһип. "Батырҙар һисһаһы", "Тормош", "Донъя" парһалар китаһы. "Канлы илле биш" романы.

Хәзерге драматургия. Хәзерге драматургияла күтәрелгән төп проблемалар. Заман темалары. Драматургияның жанр төрҙәре. **Драматургтар:** И. Абдуллин, Н. Аһанбаев "Кызыл паһа", Ф. Бүләков "Йөрәктә калған әзәр".

Хәзерге әзәбиәт гилемә һәм тәнһит. "Башкорт әзәбиәте тарихы" алты томлығы. К. Әхмәтйәновтың әзәбиәт теорияһы буйынса һезмәттәре.

Р. Бикбаев. Тормош юлы һәм фәнни эшмәкәрлеге. Шиғырҙар йыйынтығы. "Халкыма хат" поэмалары, "Һыуһаным-һыуҙар бирегез!" поэмаларында социаль, экологик һәм мораль, иһтисади-әһтик проблемаларҙың куйылышы. Р. Бикбаевтың гилми эшмәкәрлеге.

Н. Мусин. Биографияһы һәм ижады. Тәүге хикәйәләре. "Зөһрә" повесты. "Шайтан куласаһы" повесты. "Мәңгелек урман" романы.

А.Абдуллин. Языуының биографияһы һәм ижад юлы. Ун өсөнсө председатель “драмаһының идея-тематик йөкмәткеһе.Әсәрҙең популярлығы. “Һуңғы узаман” драмаһы.
Р.Солтанғәрәев. Биографияһы һәм ижадыХикәйәләре.Повестары.”Ханбал”, “Киәмәтлек кейәү”хикәйәһе.

Д.Бүләков. Языуының тормош һәм ижад юлы.”Килмешәк”романы.”Ғүмер бер генә”романы.

Х.Назар.Х.Назарҙың тормошо һәм ижады.Шиғырҙарында тыуған ергә,халыҡка һөйөүҙең бирелеше..”Шәмсыраҡ”поэмаһы. Тәржемәләре.

Үтелгәндәрҙе йомғаҡлау.

11 класс укыуыларының белем һәм күнекмәләренә төп талаптар:

Укыуылар түбәндәгеләрҙе белергә тейеш:

- өйрәнелгән әсәрҙәрҙең авторын ,исемен,мәғәнәһен;
- өйрәнелгән әсәрҙәрҙең вакифаларҙы һәм геройҙарын;
- драматик һәм лиро-эпик әсәрҙәрҙең характерлы үзенсәлектәрен;
- ятлау өсөн тәкдим ителгән әсәрҙәрҙең текстарын.

1-се төр күнекмәләр:

- языуы һүрәтләгән художестволы картиналарҙы уйлап күҙ алдына бастырыу;
- өйрәнелгән әсәрҙең эпизодтарын айырып күрһәтә белеү;
- әсәр геройҙарын кылыҡһырлай,бер-береһе менән сағыштыра белеү;
- телдең өйрәнелгән һүрәтләү сараларын билдәләй белеү;
- художестволы,фәнни,публицистик әсәрҙәрҙе айыра белеү;
- проблемалы һорауҙар куя белеү һәм яуап эшләү;

2-се төр күнекмәләр:

- художестволы әсәрҙәрҙе тасуири укыу;
- әсәрҙәрҙе йәки уларҙың өзөктәрен кысҡартып һөйләп биреү;
- өйрәнелгән әсәр буйынса телдән йәки фекер йөрөтөү характерындағы инша төҙөү;
- әсәрҙәргә план төҙөү.
- һүҙлектәр менән эш итеү;
- бирелгән темаларға эшләнеү эштәре алып барыу,конспекттар төҙөү,сығыштар яһау;
- әҙәби,сәнғәт әсәрҙәренә язма йәки телдән баһалама бирә белеү.

Алда куйылған максаттарҙы тормошҡа ашырыу өсөн укытыуҙың түбәндәге методтарын һәм формаларын кулланырға кәрәк:

- этнолингвокультурологик йүнәлеште
- блоклап укытыу;
- информацион технологиялар;
- укыу-укытыуҙы шәхсиләштереү технологияһы;
- проблемалы укытыу;
- проекттарҙы һәм ижади эштәрҙе презентациялау;
- тестар эшләү;
- төркөмләп эшләү һ.б.

Укыуыларҙың белемдәрен һәм күнекмәләрен,казаныштарын контролләү формалары:

- тестар
- ижади эштер(тематик яктан,жанр йәһәтенән төрлө иншалар,язма эштер һ.б.)
- докладтар,сығыштар.

№	Дәрес темаһы	Дата	Фактик дата	Искә рмә
	1-се сирек			
1.	Хәзерге башкорт әзәбиәте Хәзерге поэзия.	2.09		
2.	Бөйөк Ватан һуғышы осорондағы һәм һуғыштан һуңғы поэзия.	3.09		
3.	М.Кәримдең тормош юлы һәм йәмәғәт эшмәкәрлеге.	9.09		
4.	“Озон-озак бала сак” повесы.	10.09		
5.	“Озон-озак бала сак” повесында образдар системаһы.	16.09		
6.	“Ай тотолған төндә” трагедияһы. “Ташлама утты, Прометей!” трагедияһы.	17.09		
7.	Р.Ғариповтың тормош юлы. Тәүге китаптары. “Йүрүзән”, “Таш сәскә”.	23.09		
8.	“Табыныу” поэмаһы. “Дон-Кихот”-XX быуат монологы.	24.09		
9.	“Табыныу” поэмаһы.	30.09		
10.	“Батырша”балладаһы, “Интегралдар поэмаһы”. Лирик поэзияһының үзенсәлектәре. Тәржемә әсәрҙәре.	1.10		
11.	Кластан тыш укыу. Рәми көндәлектәре.	8.10		
12.	Р. Ғарипов ижады буйынса йомғаҡлау.	12.10		
13.	Хәзерге проза.	14.10		
14.	Я.Хамматов, Т.Ғарипова ижады	15.10		
15.	Ә.Хәкимовтың тормош юлы һәм йәмәғәт эшмәкәрлеге. Тәнкитсе, әзәбиәт белгесе.	21.10		
16.	“Өйөрмә” романы.	22.10		
17.	“Өйөрмә” романы.	11.11		
18.	“Өйөрмә” романында хәрби-патриотик теманың сағылышы.	12.11		
19.	“Өйөрмә” романында образдар системаһы.	18.11		
20.	Ғ. Хөсәйенов.Тормош юлы һәм йәмәғәт эшмәкәрлеге.	19.11		
21.	“Тормош” һәм” Донъя” парсалар китабы	25.11		
22.	Ғ.Хөсәйенов. «Рудасы Исмәғил Тасим улы» повесы.	26.11		
23.	“Батырзар киссаһы” китабы.“Канлы илле биш” тарихи романы.	2.12		
24.	Хәзерге драматургия. Н.Асанбаев “Кызыл паша”.	3.12		
25.	Ф.Бүләков”Йөрәктә калған эзәр”.	9.12		
26.	Хәзерге әзәбиәт ғилеме һәм тәнкит.	10.12		
27.	Р.Бикбай. Тормош юлы. Тәүге ижад осоро.	16.12		
28.	Р Бикбаев. “Һыуһаным- һыузар бирегез!” поэмаһы	17.12		
29.	“Халкыма хат” поэмаһында проблемалар.	23.12		
30.	“Туған телем-илем яҙмышы”. Инша.	24.12		
31.	2 сирек материалдары буйынса тест.	30.12		
32.	Н.Мусин.Тормош һәм ижад юлы.	13.01		
33.	Н.Мусиндың тәүге хикәйәләре.	14.01		
34.	“Мәңгелек урман” романы. Тәбиғәт һәм кеше мөнәсәбәте.	20.01		

35.	“Мәңгелек урман” романы.	21.01		
36.	“Шайтан куласаһы” повесы.	27.01		
37.	Н.Мусин повестары. Синыфтан тыш укыу.”Зөһрә”.	28.01		
38.	Н.Мусиндың ижады буйынса йомғаклау дәресе.			
39.	А.Абдуллиндың тормош һәм ижад юлы.Тәүге осор ижады.	3.02		
40.	«Ун өсөнсө председатель” драмаһын өйрәнеү.	4.02		
41.	“Ун өсөнсө председатель” драмаһының образдар системаһы.	10.02		
42.	“Һуңғы узаман” драмаһы.	11.02		
43.	А.Абдуллин драмаларының башкорт һәм Рәсәй драма театрҙарында тоткан урыны.	17.02		
44.	Р.Солтангәрәевтың биографияһы һәм ижады.	18.02		
45.	Хикәйә жанры өлкәһендәге эшмәкәрлегә. “Ғүмер” хикәйәһе	24.02		
46.	“Тыуған йорт” хикәйәһе.	25.02		
47.	“Ханбал” хикәйәһе.	3.03		
48.	“Киәмәтлек кейәү” хикәйәһе.	4.03		
49.	“Якшыға карап үрнәк ал, яманды күреп ғибрәт ал” темаһына фекерләү иншаһы.	10.03		
50.	Д. Бүләковтың биографияһы.	11.03		
51.	Хикәйәләренең үзенсәлектәре.“Ғүмер бер генә” романы.	17.03		
52.	“Ғүмер бер генә” романы.	18.03		
53.	“Ғүмер бер генә” романы. Идея-тематик йөкмәткеһен асыҡлау .	24.03		
54.	3-сө сирек материалдары буйынса тест.	25.03		
55.	Синыфтан тыш укыу ”Туззырылған тамук”.	7.04		
56.	Х.Назардың тормош һәм ижад юлы.	8.04		
57.	Х. Назардың шиғырҙары.	14.04		
58.	“Шәмсыраҡ”поэмаһын өйрәнеү.	15.04		
59.	М.Ямалетдинов ижады.	21.04		
60.	Т. Ғәниева “Кыпсактар” поэмаһы.	22.04		
61.	Т.Ғиниәтуллин әсәрҙәре.	28.04		
62.	Т.Ғарипова “Бөйрәкәй” романы.	29.04		
63.	3-сө сиректе кабатлау.	5.05		
64.	Тест.	12.05		
65.	Үтелгәндәр буйынса кабатлау.	13.05		
66.	Үтелгәндәр буйынса кабатлау.	19.05		
67.	Үтелгәндәр буйынса кабатлау.	20.05		
68.	Үтелгәндәр буйынса кабатлау.	26.05		

Укыу әсбабы:

Хәзерге башкорт әҙәбиәте. Хрестомаяя. Урта мәктәптең 11 класы өсөн. Төзөүсөһе: Ғ.Б.Хөсәйенов, Р.Н.Байымов. – Өфө, Китап, 2017. – 296 бит.

Хәзерге башкорт әзәбиәте: урта мәктәптең 11 класы өсөн дәреслек. Төзөүсәһе:
Ғ.Б.Хөсәйенов, Р.Н.Байымов. – Өфө, Китап, 2017. – һүрәттәре менән 228 бит.
Эш программаһы Башкортостан Республикаһы Мәғариф министрлығы тарафынан тәкдим
ителгән башкорт әзәбиәтенән программаға (5-11-се синыйтар өсөн) нигезләнеп төзөлдө.
Төзөүселәре М.Ғималова, Ғ.Хөсәйенов, А.Байғарин., 2003 йыл.

Укытыусылар өсөн әсбаптар:

1. Башкорт телен һәм әзәбиәтен заманса укытыу. Укытыусылар өсөн кулланма.
М.И.Баһаутдинова, Г.Н.Йәғәфәрова, Өфө, Китап, 2009.
2. Башкорт әзәбиәте .Электрон дәреслектәр.
3. Әзәбиәт укытыу методикаһы. Б.Б.Ғафаров. Өфө, Китап, 2008
4. Башкорт әзәбиәте тарихы. 6 том.